

Nr	Bestandsnaam import	Datum	Oordeel	Weigeringsgrond
Docnr. 1	RE URGENT EXTRA VRAGEN SO NAVO DMM - deadline MORGEN 1610 08.00.pdf	15-8-2020	Deels openbaar	5.1.2.e, 5.1.2.i
Docnr. 2	RE Agenda IWG 15-10 - bijlage 1 - Disinformations Societal Impact. Britain, COVID, and Beyond.pdf	15-8-2020	Reeds openbaar	https://www.researchgate.net/publication/344208983_Disinformation_article
Docnr. 3	RE Agenda IWG 15-10.pdf	15-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e, 5.1.2.i
Docnr. 4	RE Betr Inut wordvoeringsljin.pdf	12-10-2020	Niet openbaar	5.1.2.i/5.2.1
Docnr. 5	RE Dossier AO desinfo.pdf	27-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e
Docnr. 6	RE Input voor AO desinformatie - 21-10 1704.pdf	21-10-2020	Niet openbaar	5.1.2.i/5.2.1
Docnr. 7	RE Input voor AO desinformatie - 26-10 1628.pdf	26-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e, 5.1.2.i, Buiten reikwijdte
Docnr. 8	RE SO beantwoording telecomraad - desinfo.pdf	2-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e
Docnr. 9	RE URGENT EXTRA VRAGEN SO NAVO DMM - deadline MORGEN 16-10 08.00 - bijlage 1- 2020 10 15 SO NAVO 22-23 oktober.pdf	15-8-2020	Niet openbaar	5.1.2.i/5.2.1
Docnr. 10	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinformatie oktober 2020 - bijlage 3.pdf	13-11-2020	Niet openbaar	5.1.2.a
Docnr. 11	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinformatie oktober 2020 - bijlage 6.pdf	13-11-2020	Niet openbaar	Buiten reikwijdte
Docnr. 12	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinformatie oktober 2020.pdf	13-11-2020	Deels openbaar	5.1.2.e, Buiten reikwijdte
Docnr. 13	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinformatie oktober 2020 - bijlage 7	13-11-2020	Niet openbaar	Buiten reikwijdte
Docnr. 14	MID 16-10-2020 - bijlage 1 - MID 16-10-2020.pdf	16-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.a, 5.1.2.e, buiten reikwijdte
Docnr. 15	MID 16-10-2020.pdf	16-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e, 5.1.2.i
Docnr. 16	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinfo1510- bijlage 10		Niet openbaar	Buiten reikwijdte
Docnr. 17	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinformatie oktober 2020 - bijlage 3	13-11-2020	Niet openbaar	5.1.2.a
Docnr. 18	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinformatie oktober 2020 - bijlage 5	13-11-2020	Niet openbaar	Buiten reikwijdte
Docnr. 19	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinformatie oktober 2020 - bijlage 2 - GEC Striking Back Overt.pdf	13-11-2020	Reeds openbaar	(in boekvorm met copyright) https://jamestown.org/product/striking-back/
Docnr. 20	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinfo 1510 - bijlage 5	16-10-2020	Niet openbaar	5.1.2.a
Docnr. 21	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinfo 1510- bijlage 6	16-10-2020	Niet openbaar	5.1.2.a
Docnr. 22	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinfo 1510- bijlage 7	13-11-2020	Niet openbaar	5.1.2.a
Docnr. 23	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinfo 1510.pdf	13-11-2020	Deels openbaar	5.1.2.e, 5.1.2.a, Buiten reikwijdte
Docnr. 24	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinfo1510- bijlage 1 - ANP Maatregelen Facebook.pdf	16-10-2020	Niet openbaar	Buiten reikwijdte
Docnr. 25	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinfo 1510- bijlage 3 - HCSS Desinformatie Case-study-2_0.pdf	16-10-2020	Reeds openbaar	https://hcss.nl/wp-content/uploads/2021/01/From-Blurred-Lines-to-Red-Lines_0.pdf
Docnr. 26	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinfo 1510- bijlage 4	16-10-2020	Niet openbaar	5.1.2.a
Docnr. 27	Instructie HWP Hybrid - thema disinformation - bijlage 4 - Instructie HWP hybrid 22 oktober 2020 Thema disinformation.pdf	21-20-2020	Niet openbaar	5.1.2.a
Docnr. 28	Instructie HWP Hybrid - thema disinformation.pdf	21-10-2020	Niet openbaar	5.1.2.a
Docnr. 29	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinfo 1510- bijlage - 8	16-10-2020	Niet openbaar	5.1.2.a
Docnr. 30	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinfo 1510- bijlage - 9 - 202009_Georgian_Foundation.pdf	16-10-2020	Reeds openbaar	https://policycommons.net/artifacts/1602643/russias-geostrategic-activities-in-eastern-europe/2292412/
Docnr. 31	IWG Desinformatie Overzicht ontwikkelingen desinfo 1510- bijlage 2	16-10-2020	Niet openbaar	Buiten reikwijdte https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/2b/Hoe_ontdek_je_nepnieuws_%28How_To_Spot_Fake_News%29.jpg/180px-Hoe_ontdek_je_nepnieuws_%28How_To_Spot_Fake_News%29.jpg
Docnr. 32	FW 'Kennisparel' 26 oktober 2020 - bijlage 2 - Hoe_ontdek_je_nepnieuws_How_To_Spot_Fake_News.pdf	26-10-2020	Reeds openbaar	

Docnr. 33	FW 'Kennisparel' 26 oktober 2020 Fake news, rumor, information pollution in social media and web.pdf	26-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e, Buiten reikwijdte
Docnr. 34	https://nos.nl/artikel/2354202-klachten-over-reclame-tijdschrift-gezond-verstand-in-ster-blok-op-rad.pdf	30-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e
Docnr. 35	HWP instructie - bijlage 1 - Concept instructie HWP hybrid 22 oktober 2020 Thema disinformationCONCEPT.pdf	21-10-2020	Niet openbaar	5.1.2.i/5.2.1
Docnr. 36	HWP instructie - bijlage 2 - wk11388.en20.pdf	21-10-2020	Reeds openbaar	https://democracy-reporting.org/en/office/global/publications/deepfakes-a-new-disinformation-threat
Docnr. 37	HWP instructie - bijlage 3 - wk08228.en20.pdf	21-10-2020	Niet openbaar	5.1.2.a
Docnr. 38	HWP instructie - bijlage 4 - PCY Flash 221020.pdf	21-10-2020	Niet openbaar	Buiten reikwijdte
Docnr. 39	HWP instructie.pdf	21-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e
Docnr. 40	FW Update TechTegenCorona Desinformatie sessies.pdf	26-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e
Docnr. 41	FW 'Kennisparel' 26 oktober 2020 - bijlage 1 - FakeNewsOverviewMeta.2020.pdf	26-10-2020	Reeds openbaar	https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0957417419307043
Docnr. 42	FW Polish Press Agency "The hunt for fake news on mobile devices has started. The FakeHunter app.pdf	19-10-2020	Niet openbaar	5.1.2.e, 5.2.1
Docnr. 43	FW Update TechTegenCorona Desinformatie sessies - bijlage 1 - Advies NL Verkiezingen 2021-Desinformatie-covid 19.pdf	26-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e
Docnr. 44	FW Update TechTegenCorona Desinformatie sessies - bijlage 2 - TechTegenCorona folder.pdf	26-10-2020	Volledig openbaar	
Docnr. 45	Defensievisie 2035 - aandacht voor desinformatie - bijlage 1 - Defensievisie 2035 Vechten voor een veilige toekomst.pdf		Reeds openbaar	https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/10/15/defensievisie-2035-vechten-voor-een-veilige-toekomst
Docnr. 46	FW MID - bijlage 1 - info over MID in 2019.pdf	2-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e
Docnr. 47	FW MID - bijlage 2 - 20191007 Voortgangsrapportage DID (003)_definitief.pdf	2-10-2020	Niet openbaar	Buiten reikwijdte
Docnr. 48	FW MID - bijlage 3 - 20200128 vragenlijst monitor informatiedomein.pdf	2-10-2020	Volledig openbaar	
Docnr. 49	FW MID.pdf	28-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e, 5.1.2.i
Docnr. 50	Agenda IWG 15-10 - bijlage 4 - Vragen aan ontvangers van het MID.pdf	13-10-2020	Niet openbaar	5.1.2.i/5.2.1
Docnr. 51	Agenda IWG 15-10.pdf	13-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e, 5.1.2.i
Docnr. 52	Bijeenkomst a.s. donderdag - bijlage 1 - Artikel NRC Hoe Russische desinformatie hier in een gratis krant belandt.pdf	6-10-2020	Reeds openbaar	https://www.nrc.nl/nieuws/2020/09/28/hoe-rusland-desinformatie-hier-verspreidt-a4013918
Docnr. 53	Bijeenkomst a.s. donderdag.pdf	6-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e
Docnr. 54	Concept MID 16-10 - bijlage 1 - MID 16-10-2020 CONCEPT.pdf	25-9-2020	Niet openbaar	5.1.2.i/5.2.1
Docnr. 55	Concept MID 1610.pdf	15-10-2020	Deels openbaar	5.1.2.e
Docnr. 56	Agenda IWG 15-10 - bijlage 1 - Agenda interdepartement overleg desinformatie 15-10-2020.pdf	13-10-2020	Niet openbaar	Buiten reikwijdte
Docnr. 57	Agenda IWG 15-10 - bijlage 2 - kennisupdate 8 oktober 2020.pdf	13-10-2020	Deels openbaar	Buiten reikwijdte
Docnr. 58	Agenda IWG 15-10 - bijlage 3	13-10-2020	Niet openbaar	Buiten reikwijdte

5.1.2e

Van: [5.1.2e]@mindef.nl
Verzonden: donderdag 15 oktober 2020 18:43
Aan: [5.1.2e]@mindef.nl
CC: [5.1.2e]@mindef.nl; [5.1.2e]@mindef.nl; [5.1.2e]@mindef.nl; [5.1.2e]
 [5.1.2e]@minbuza.nl; [5.1.2e]@minbuza.nl
Onderwerp: RE: URGENT: EXTRA VRAGEN SO NAVO DMM - deadline MORGEN 16/10 08.00
Bijlagen: 2020 10 [5.1.2e] SO NAVO 22-23 oktober - Kamervraag 17.docx

Ha [5.1.2e]

Bij dezen!

Afgestemd met dienst. Neem BZK en BZ mee in de CC ter info.

Groet!

[5.1.2e]

Van: [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/DGB/DSK/STRATEGIE
Verzonden: donderdag 15 oktober 2020 16:59
Aan: [5.1.2e] - BD/DGPenV/PVC/VC'; [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/DGB/DIA/CL MISSIES; [5.1.2e]
 [5.1.2e]; [5.1.2e]; [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/DGB/DSK/K&I; [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/DGB/DIA/CL MISSIES;
 [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/DS/NLD SOCOM/CAG; [5.1.2e] BS/AL/DGB/DSK/CHU
CC: [5.1.2e]; [5.1.2e]; [5.1.2e]; [5.1.2e]@minbuza.nl; [5.1.2e]
 [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/DS/DOPS/J9 CIMIC/ProjJ9; [5.1.2e] [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/DS/IMS/Afd.
 MMS; [5.1.2e] /AL/DS/IMS/Afd. MMS/Multilater; [5.1.2e] BS/AL/DGB/PROJECT; [5.1.2e]
 [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/HDFC/Dir Begrot/AfdVagTzBc; [5.1.2e] BS/AL/HDFC/Dir Begrot/AfdVagTzBc;
 %ParlementariaCDS, BS/AL/DS/Kab DS; [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/DS/DOPS; [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/DS/DOPS;
 [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/DGB/DIA/CL NATION; [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/DS/DAOG/Afd. OpGrh; [5.1.2e] [5.1.2e]
 BS/AL/DGB/DIA/PROJAFD; [5.1.2e] BS/AL/DGB/DIA/PROJAFD; [5.1.2e] [5.1.2e] BS/AL/DGB/DSK/VRZMLAPN
Onderwerp: URGENT: EXTRA VRAGEN SO NAVO DMM - deadline MORGEN 16/10 08.00

Dag allen,

Helaas is er bij de griffie de inbreng van een partij (D66) blijven liggen en kreeg ik zojuist nog een set extra vragen voor het SO binnen.

Ik weet dat ik veel van jullie vraag, maar wil toch vragen of jullie **morgen (16 okt) om 08.00** antwoorden aan kunnen leveren. Dan gaat hij morgenochtend meteen naar de DG's – de deadline van morgen 12.00u is (vooralsnog – er loopt een discussie met de griffie) niet aangepast.

Er zijn vragen voor:

- DSK/CHU/[5.1.2e]
- BZ
- NLD SOCOM/[5.1.2e]
- [5.1.2e]
- [5.1.2e]
- [5.1.2e]
- [5.1.2e]
- [5.1.2e]

Ik zal ook even een belrondje doen, weet me te vinden met vragen!

Hartelijke groet,

5.12e

From: 5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DSK/STRATEGIE

Sent: donderdag 15 oktober 2020 14:34

To: 5.12e BD/DGPenV/PVC/VC' <5.12e @minienv.nl>; 5.12e 5.12e
BS/AL/DGB/DIA/CL MISSIES <5.12e @mindef.nl>; 5.12e <5.12e @minbuza.nl>; 5.12e
5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DSK/VRZMLAPN <5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DSK/K&I
<5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DIA/CL MISSIES <5.12e @mindef.nl>; 5.12e
BS/AL/DGB/DIA/PROJAFD 5.12e @mindef.nl>

Cc: '5.12e' <5.12e @minbuza.nl>; '5.12e'
<5.12e @minbuza.nl>; '5.12e' <5.12e @minbuza.nl>; '5.12e'
<5.12e @minbuza.nl>; 5.12e @minbuza.nl' <5.12e @minbuza.nl>; 5.12e
5.12e BS/AL/DS/DOPS/J9 CIMIC/ProjJ9 <5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e
BS/AL/DS/IMS/Afd. MMS <5.12e @mindef.nl>; 5.12e BS/AL/DS/IMS/Afd. MMS/Multilater
5.12e @mindef.nl>; 5.12e BS/AL/DGB/PROJECT 5.12e @mindef.nl>; 5.12e
5.12e BS/AL/HDFC/Dir Begrot/AfdVagTzBc 5.12e 1@mindef.nl>; 5.12e BS/AL/HDFC/Dir
Begrot/AfdVagTzBc 5.12e @mindef.nl>; %ParlementariaCDS, BS/AL/DS/Kab DS
5.12i @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DS/DOPS <5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e
BS/AL/DS/DOPS <5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DIA/CL NATION
<5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DS/DAOG/Afd. OpGrh <5.12e @mindef.nl>;
5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DIA/PROJAFD <5.12e @mindef.nl>

Subject: RE: URGENT: SO NAVO DMM - deadline VANDAAG 14.00u

Dag allen,

Heel hartelijk dank voor jullie snelle reacties. Gevoegd de eerste versie van de brief. Ik ga deze om 15.00u aan 5.12e voorleggen en om 16.30 moet er een DG-versie liggen, dus wil jullie vragen om eventuele wijzigingen uiterlijk 16.30 door te geven.

Ik neem apart nog met wat mensen contact op over laatste wijzigingen/ontbrekende antwoorden.

Hartelijke groet,

5.12e

From: 5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DSK/STRATEGIE

Sent: donderdag 15 oktober 2020 09:22

To: '5.12e' - BD/DGPenV/PVC/VC' <5.12e @minienv.nl>; 5.12e 5.12e
BS/AL/DGB/DIA/CL MISSIES <5.12e @mindef.nl>; 5.12e <5.12e @minbuza.nl>; 5.12e
5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DSK/VRZMLAPN <5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DSK/K&I
<5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DIA/CL MISSIES <5.12e @mindef.nl>; 5.12e
BS/AL/DGB/DIA/PROJAFD 5.12e @mindef.nl>

Cc: '5.12e' <5.12e @minbuza.nl>; '5.12e'
<5.12e @minbuza.nl>; '5.12e' <5.12e @minbuza.nl>; '5.12e'
<5.12e @minbuza.nl>; 5.12e @minbuza.nl' <5.12e @minbuza.nl>; 5.12e
5.12e BS/AL/DS/DOPS/J9 CIMIC/ProjJ9 <5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e
BS/AL/DS/IMS/Afd. MMS <5.12e @mindef.nl>; 5.12e BS/AL/DS/IMS/Afd. MMS/Multilater
5.12e @mindef.nl>; 5.12e BS/AL/DGB/PROJECT 5.12e @mindef.nl>; 5.12e
5.12e BS/AL/HDFC/Dir Begrot/AfdVagTzBc <5.12e @mindef.nl>; 5.12e BS/AL/HDFC/Dir
Begrot/AfdVagTzBc 5.12e @mindef.nl>; 5.12i BS/AL/DS/Kab DS
<5.12i @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DS/DOPS <5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e
BS/AL/DS/DOPS <5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DIA/CL NATION
<5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DS/DAOG/Afd. OpGrh <5.12e @mindef.nl>;
5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DIA/PROJAFD <5.12e @mindef.nl>

Subject: RE: URGENT: SO NAVO DMM - deadline VANDAAG 14.00u

Dag allen,

Zo sta ik weer mooi bovenaan jullie mailboxen ☺

Gevoegd nog de GA zoals die met de Kamer is gedeeld, mogelijk handig bij het opstellen van de antwoorden.

Ik zie al een hoop mails hierover langs komen – dank dat jullie dit zo snel oppakken. Hebben vandaag nog verder contact!

Hartelijke groet,

5.12e

From: 5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DSK/STRATEGIE

Sent: woensdag 14 oktober 2020 19:13

To: 5.12i - BD/DGPenV/PVC/VC' <5.12e @minjenv.nl>; 5.12e 5.12e
BS/AL/DGB/DIA/CL MISSIES 5.12e @mindef.nl>; 5.12e <5.12e @minbuza.nl>; 5.12e
5.12e BS/AL/DGB/DSK/VRZMLAPN <5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DSK/K&I
<5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DIA/CL MISSIES <5.12e @mindef.nl>; 5.12e
BS/AL/DGB/DIA/PROJAFD 5.12e @mindef.nl>
Cc: '5.12e' <5.12e @minbuza.nl>; '5.12e'
<5.12e @minbuza.nl>; 5.12e <5.12e @minbuza.nl>; '5.12e'
<5.12e @minbuza.nl>; '5.12e @minbuza.nl' <5.12e @minbuza.nl>; 5.12e
5.12e BS/AL/DS/DOPS/J9 CIMIC/ProjJ9 <5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e
BS/AL/DS/IMS/Afd. MMS <5.12e @mindef.nl>; 5.12e BS/AL/DS/IMS/Afd. MMS/Multilater
5.12e @mindef.nl>; 5.12e BS/AL/DGB/PROJECT 5.12e @mindef.nl>; 5.12e
5.12e BS/AL/HDFC/Dir Begrot/AfdVagTzBc <5.12e @mindef.nl>; 5.12e BS/AL/HDFC/Dir
Begrot/AfdVagTzBc 5.12e @mindef.nl>; %ParlementariaCDS, BS/AL/DS/Kab DS
<5.12i @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DS/DOPS <5.12e @mindef.nl>; 5.12e
BS/AL/DS/DOPS <5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DIA/CL NATION
<5.12e @mindef.nl>; 5.12e 5.12e BS/AL/DS/DAOG/Afd. OpGrh <5.12e @mindef.nl>;
5.12e 5.12e BS/AL/DGB/DIA/PROJAFD <5.12e @mindef.nl>

Subject: URGENT: SO NAVO DMM - deadline MORGEN 14.00u

Dag allen,

Zojuist heb ik de vragen voor het SO over de NAVO DMM ontvangen. De deadlines zijn erg kort.. De brief moet vrijdag 16 oktober om 12.00u gereed zijn voor de weekendtas van de minister.

Gevoegd de concept Kamerbrief met daarin de vragen – ik heb bij elke vraag aangegeven van wie ik een antwoord verwacht. Voor het gemak, er zijn vragen voor:

- 5.12e
- 5.12e
- 5.12e
- 5.12e
- 5.12e
- 5.12e
- 5.12e
- 5.12e

Willen jullie een concept antwoord opstellen en die afstemmen met relevante dossierhouders? Ik ontvang graag **morgen uiterlijk om 14.00u** de antwoorden.

Om 14.30 deel ik een directeursversie met response-mogelijkheid tot 16.30u – daarna volgt versie voor H-HDFC en CDS. Ik hoop op jullie medewerking om deze brief zo snel mogelijk door de lijn te krijgen!

Alvast heel veel dank en met excuses voor deze hele korte deadline. Bij vragen – weet me te vinden!

Hartelijke groet,

6126

6126

6126

.....
Directoraat-Generaal Beleid i.o.

Bestuursstaf

Ministerie van Defensie

Plein 4 | 2511 CR | Den Haag | kamer A-215

Postbus 20701 | 2500 ES | Den Haag
.....

6126

M 6126 @mindef.nl
.....

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

5.1.2.e

Van: 5.1.2.e
Verzonden: donderdag 15 oktober 2020 12:00
Aan: 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e BD/PSD';
 5.1.2.e; 5.1.2.e - BD/DRC/CV'; 5.1.2.e BD/PSD';
 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e @mindef.nl'; 5.1.2.e;
 5.1.2.e @mindef.nl'; 5.1.2.e - BD/PSD'; 5.1.2.e; 5.1.2.e;
 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e - BD/PSD'; 5.1.2.e;
 5.1.2.e
CC: 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.i
Onderwerp: RE: Agenda IWG 15-10
Bijlagen: Disinformations Societal Impact. Britain, COVID, and Beyond.pdf

Als toegezegd, bijgevoegd de pdf versie van het onderzoek "Disinformation's Societal Impact: Britain, COVID, and Beyond" uit de afgelopen kennisupdate.

Hartelijke groet,

5.1.2.e

5.1.2.e

.....
Afdeling Democratie
Directie Democratie en Bestuur
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
 Turfmarkt 147 | 2511 DP | Den Haag
 Postbus 20011 | 2500 EA | Den Haag

.....
E 5.1.2.e @minbzk.nl
M 5.1.2.e
 .....

Van: 5.1.2.e
Verzonden: dinsdag 13 oktober 2020 18:07
Aan: 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e BD/PSD'; 5.1.2.e; 5.1.2.e;
 5.1.2.e BD/DRC/CV'; 5.1.2.e - BD/PSD'; 5.1.2.e; 5.1.2.e;
 5.1.2.e @mindef.nl'; 5.1.2.e; 5.1.2.e @mindef.nl'; 5.1.2.e - BD/PSD'; 5.1.2.e;
 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e - BD/PSD';
 5.1.2.e; 5.1.2.e
CC: 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.i
Onderwerp: Agenda IWG 15-10

Dag allen,

Hierbij de stukken voor de IWG van komende donderdag. Gezien de agendapunten zullen we vergaderen via Webex. Het agendaverzoek zal hier nog op worden aangepast.

Met dank aan 5.1.2.e bijgevoegd ook een nieuwe kennisupdate!

M.b.t. het agendapunt over Clingendael graag nog het verzoek aan **NCTV, DEF en BZ** om uit te zoeken welke onderzoekstrajecten er lopen op dit onderwerp en waar dit onderzoeksdeel evt. in zou kunnen passen.

Verder een reminder dat ik graag **morgen** om **14.00 uur** de ingevulde vragenlijst ontvang over het MID. Het gaat hier dus specifiek over de vragenlijst vanuit **afnemers** perspectief. (Zie nogmaals bijgevoegde vragenlijst).

Hartelijke groet,

5.1.2e

Van: 5.1.2e

Verzonden: vrijdag 9 oktober 2020 17:58

Aan: 5.1.2e <5.1.2e@minbzk.nl>; 5.1.2e <5.1.2e@minocw.nl>; 5.1.2e
5.1.2e BD/PSD' <5.1.2e@nctv.minjenv.nl>; 5.1.2e <5.1.2e@minbuza.nl>; 5.1.2e
5.1.2e BD/DRC/CV' <5.1.2e@minjenv.nl>; 5.1.2e - BD/PSD'
<5.1.2e@nctv.minjenv.nl>; 5.1.2e <5.1.2e@minezk.nl>; 5.1.2e
<5.1.2e@minbzk.nl>; 5.1.2e @mindef.nl' <5.1.2e@mindef.nl>; 5.1.2e
<5.1.2e@minvws.nl>; 5.1.2e @mindef.nl' <5.1.2e@mindef.nl>; 5.1.2e - BD/PSD'
<5.1.2e@nctv.minjenv.nl>; 5.1.2e <5.1.2e@minvws.nl>; 5.1.2e
<5.1.2e@minbuza.nl>; 5.1.2e <5.1.2e@minbuza.nl>; 5.1.2e
<5.1.2e@minezk.nl>; 5.1.2e <5.1.2e@minbzk.nl>; 5.1.2e - BD/PSD'
5.1.2e @nctv.minjenv.nl>; 5.1.2e <5.1.2e@minocw.nl>
CC: 5.1.2e <5.1.2e@minbzk.nl>; 5.1.2e <5.1.2e@minbzk.nl>; 5.1.2e
<5.1.2e@minbzk.nl>

Onderwerp: RE: Agenda IWG desinformatie 24-9

Dag allen,

We zijn bezig met een evaluatie van het MID, welke we ook graag agenderen voor de IWG van donderdag. Voor deze evaluatie hebben we bijgevoegde vragenlijst opgesteld. Aan jullie het verzoek om **woensdag 14 oktober** om uiterlijk **14.00 uur** bij mij een reactie aan te leveren.

De evaluatie wordt opgedeeld in een terug- en vooruitblik. Daarnaast worden zowel ontvangers als stellers van het stuk bevraagd om een zo compleet mogelijk beeld te kunnen schetsen.

Alvast dank voor jullie medewerking!

Hartelijke groet en fijn weekend,

5.1.2e

5.12e

Van: 5.12e @mindef.nl
Verzonden: dinsdag 27 oktober 2020 10:01
Aan: 5.12e
Onderwerp: RE: Dossier AO desinfo

Q&A's over TechTegenCorona komen er aan, beloof voor 12:00!

Van: 5.12e <5.12e@minbzk.nl>
Verzonden: maandag 26 oktober 2020 23:54
Aan: '5.12e' <5.12e@minocw.nl>; '5.12e' BD/PSD'
 <5.12e@nctv.minjenv.nl>; '5.12e' <5.12e@minbuza.nl>; '5.12e' - BD/DRC/CV'
 <5.12e@minjenv.nl>; '5.12e' BD/PSD' <5.12e@nctv.minjenv.nl>; '5.12e'
 '5.12e' <5.12e@minezk.nl>; '5.12e' <5.12e@minbzk.nl>; '5.12e'
 BS/AL/DGB/DSK/CHU 5.12e @mindef.nl>; '5.12e' <5.12e@minvws.nl>; '5.12e'
 <5.12e@mindef.nl>; '5.12e' - BD/PSD' <5.12e@nctv.minjenv.nl>; '5.12e'
 <5.12e@minbuza.nl>; '5.12e' <5.12e@minezk.nl>; '5.12e' - BD/PSD'
 <5.12e@nctv.minjenv.nl>; '5.12e' <5.12e@minocw.nl>; '5.12e'
 <5.12e@minocw.nl>; '5.12e' <5.12e@minbzk.nl>; '5.12e' <5.12e@minbzk.nl>;
 '5.12e' <5.12e@minezk.nl>
CC: 5.12e <5.12e@minbzk.nl>; '5.12e' <5.12e@minbzk.nl>; '5.12e'
 5.12e <5.12e@rijksoverheid.nl>; '5.12e' <5.12e@minbzk.nl>; '5.12e'
 <5.12e@minbzk.nl>
Onderwerp: Dossier AO desinfo

Hoi allen,

Hierbij het uitgebreide AO dossier. Dank al voor de input die we al gehad hebben.

Tip: maak gebruik van het 'navigatievenster' als die niet automatisch aan staat: vink hem aan onder het tab 'Beeld' (onder weergeven).

Heb ook concept spreektekst bijgevoegd maar daar wordt nog wel aan gesleuteld.

Er worden geloof ik nog een paar fact-sheets aangeleverd of gecontroleerd.

Graag uiterlijk morgen (dinsdag) 12:00 bij ons aanleveren als je nog iets hebt!

We moeten nog tijd hebben om alles bij elkaar te zetten en het eind van de dag te printen (aangezien debat al woe ochtend is).

Groeten,

5.12e

5.12e

.....
Afdeling Democratie
Directie Democratie en Bestuur
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
 Turfmarkt 147 | 2511 DP | Den Haag
 Postbus 20011 | 2500 EA | Den Haag

.....
E 5.12e @minbzk.nl

M 5.12e

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

5.12.e

Van: 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>
Verzonden: maandag 26 oktober 2020 16:29
Aan: 5.12.e
CC: 5.12.e
Onderwerp: RE: Input voor AO desinformatie!

Hi,

Daar heb ik niet heel veel aan toe te voegen.

Gr. 5.12.e

Van: 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>
Verzonden: maandag 26 oktober 2020 14:59
Aan: 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>
CC: '5.12.e' <5.12.e@minbzk.nl>
Onderwerp: RE: Input voor AO desinformatie!

Ha 5.12.e

Zie in de bijlage wat ik wil voorstellen. De deadline is me ff niet scherp, maar het AO is overmorgen, dus het moet vast uiterlijk einde van de dag.

Groet,

5.12.e

Van: 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>
Verzonden: maandag 26 oktober 2020 11:41
Aan: 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>
Onderwerp: FW: Input voor AO desinformatie!

Hi 5.12.e

DIR

Gr. 5.12.e

Van: 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>
Verzonden: donderdag 22 oktober 2020 11:29
Aan: 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>; 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>;
'5.12.e' <5.12.e@minbuza.nl>; 5.12.e <5.12.e@minocw.nl>; '5.12.e'
5.12.e - BD/DRC/CV' <5.12.e@minjenv.nl>; 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>
CC: 5.12.e <5.12.e@rijksoverheid.nl>; 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>;
5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>
Onderwerp: RE: Input voor AO desinformatie!

ERR

ERR

Van: 5.1.2.e 5.1.2.e @minezk.nl>

Verzonden: woensdag 21 oktober 2020 19:44

Aan: 5.1.2.e 5.1.2.e @minbzk.nl>; 5.1.2.e 5.1.2.e @minezk.nl>

Onderwerp: RE: Input voor AO desinformatie!

Hi 5.1.2.e

ERR

BR

Groet,

5.12.e

Van: 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>

Verzonden: woensdag 21 oktober 2020 13:40

Aan: 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>; 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>

Onderwerp: RE: Input voor AO desinformatie!

Hoi 5.12.e en 5.12.e

BR

Hoor graag jullie feedback!

Groeten,

5.12.e

Van: 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>

Verzonden: dinsdag 20 oktober 2020 15:06

Aan: 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>

CC: 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>

Onderwerp: RE: Input voor AO desinformatie!

Hoi 5.12.e

Ik probeer je ergens na 17.00 nog even te bellen zodat ik iets beter begrijp welke verwachtingen er zijn op de onderwerpen die je mede aan ons toebedeelt. Verder fijn als jij een opzet kunt maken. Kun je die dan delen met zowel mij als mijn collega 5.12.e? Omdat we al snel in het vaarwater van land-van-oorsprong en de uitzondering daarop komen wil ik dat 5.12.e meekijkt. Zijn directie is daar primair verantwoordelijk voor en hij weet ook van alles over de nuances van de wetgeving.

Groet,

5.12.e

Van: 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>

Verzonden: dinsdag 20 oktober 2020 14:43

Aan: '5.12.e' <5.12.e@minocw.nl>; '5.12.e' - BD/PSD'

<5.12.e@nctv.minjenv.nl>; '5.12.e' <5.12.e@minbuza.nl>; '5.12.e' BD/DRC/CV'

<5.12.e@minjenv.nl>; '5.12.e' - BD/PSD' <5.12.e@nctv.minjenv.nl>; '5.12.e'

5.12.e 5.12.e @minezk.nl>; 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>; '5.12.e' @mindef.nl'

<5.12.e@mindef.nl>; 5.12.e <5.12.e@minvws.nl>; '5.12.e' @mindef.nl'

<5.12.e@mindef.nl>; '5.12.e' - BD/PSD' <5.12.e@nctv.minjenv.nl>; '5.12.e'

<5.12.e@minbuza.nl>; 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>; 5.12.e - BD/PSD'

<5.12.e@nctv.minjenv.nl>; '5.12.e' <5.12.e@minocw.nl>; '5.12.e' - BD/PNDV'

<5.12.e@nctv.minjenv.nl>; 5.12.e <5.12.e@minocw.nl>

CC: 5.1.2.e <5.1.2.e @minbzk.nl>; 5.1.2.e <5.1.2.e @minbzk.nl>; 5.1.2.e
<5.1.2.e @minbzk.nl>; 5.1.2.e <5.1.2.e @rijksoverheid.nl>; 5.1.2.e
<5.1.2.e @minbzk.nl>

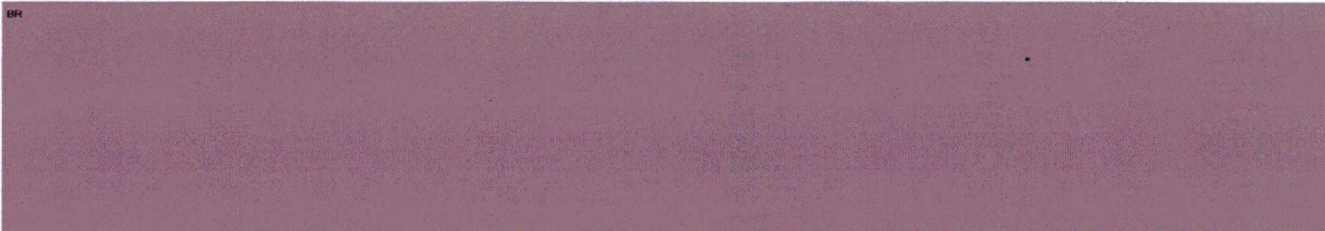
Onderwerp: Input voor AO desinformatie!

Urgentie: Hoog

Beste allen,

Hierbij wat info over het komende AO.

Brief voor het AO dinsdag

In de brief herhalen we ook de maatregelen die we voor desinfo algemeen nemen (dus niet per se gericht op verkiezingen).

We gaan hier niet heel uitgebreid op in. Mogelijk noemen we alleen nieuwe maatregelen en verwijzen we naar de eerdere brief.

Daarom aan jullie de vraag: zijn er dingen die we in de brief kunnen noemen op desinfo algemeen, die nieuw zijn tov er in de brief uit 2019 stond?

Bijvoorbeeld het TNO traject van de NCTV, de VWS vaccinatie alliantie (kunnen verwijzen naar jullie brief), de onderzoeken bij het NAVO StratCom Centre of Excellence die Defensie heeft uitgezet? 5G desinfo tips van EZK? We willen noemen dat niet alleen BZK acties onderneemt, maar andere ministeries ook. Het is immers een rijksbrede aanpak.

Graag z.s.m. reactie, je kan me ook even appen, maken vandaag dus een eerste concept van de brief (waarschijnlijk vanavond), dus alles bij ons heeft helaas haast 😊

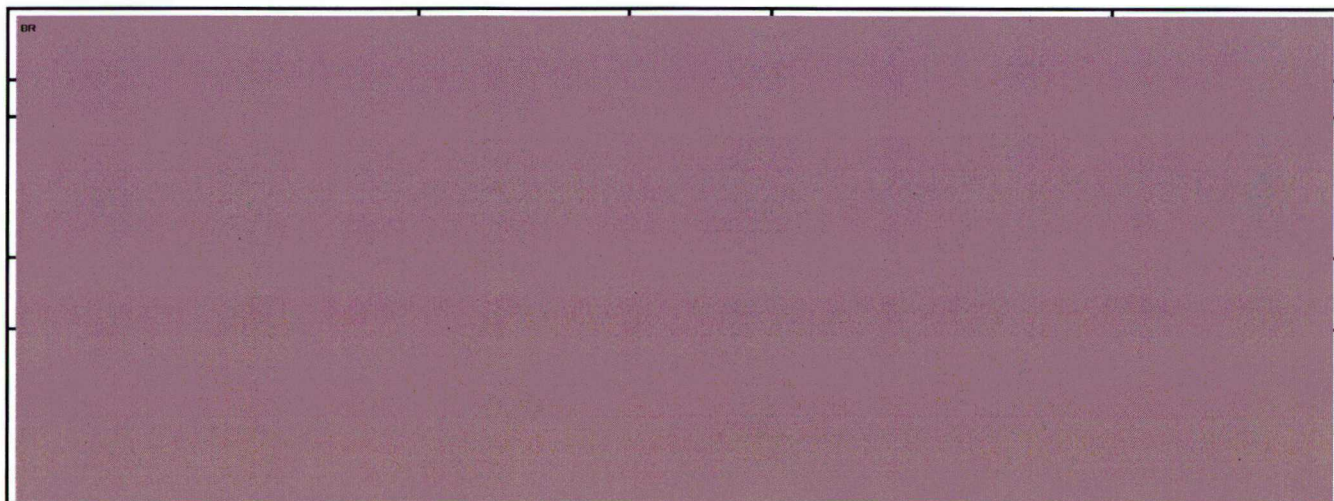
AO zelf

Ondertussen zijn we ook bezig met de AO voorbereiding. Het dossier voor de minister (korte en bondige versie dossier) moet aanstaande donderdag avond klaar zijn.

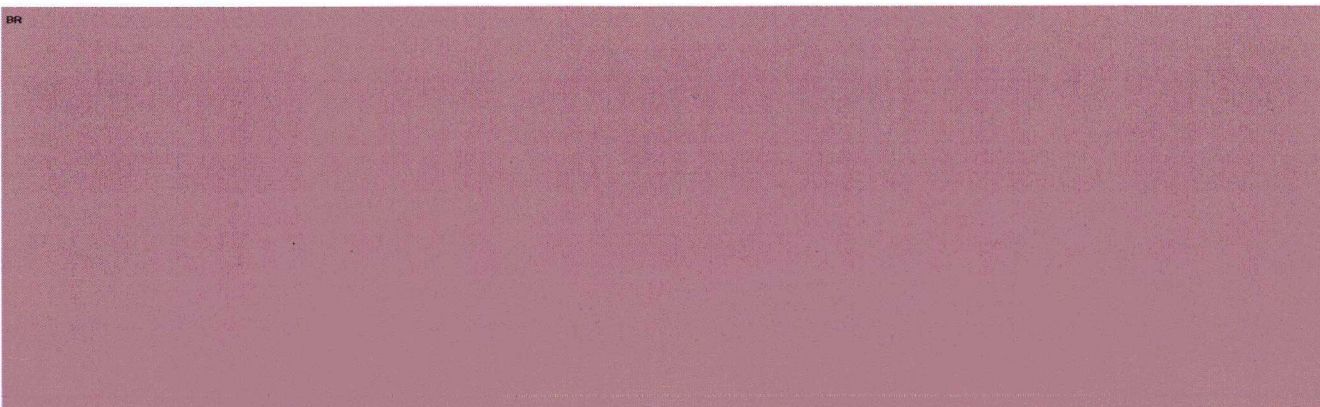
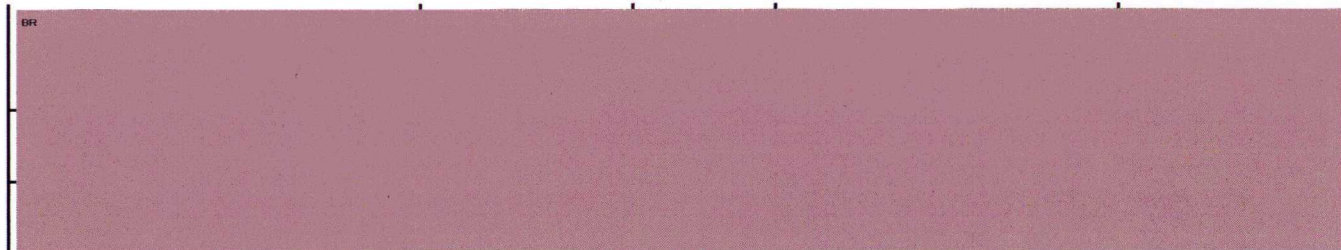
Wordt vrijdag ochtend geprint.

Voor ons eigen dossier (uitgebreide versie dossier) hebben we iets meer tijd, dus deadline daarvoor is vrijdag. Dan kunnen we maandag alles samenvoegen en nog met jullie delen.

Kunnen jullie de volgende factsheets en Q&A's aanleveren?

Dat was het voor nu.

Samengevat:

- Hoor graag of/welke nieuwe desinfo maatregelen vanuit jullie ministerie we in de komende brief kunnen noemen.
- Graag factsheets/Q&A's aanleveren volgens schema hierboven

Veel dank alvast!

Groeten,

5.12.e

Van: 5.12.e

Verzonden: vrijdag 16 oktober 2020 15:21

Aan: '5.12.e' <5.12.e@minocw.nl>; '5.12.e' - BD/PSD'
<5.12.e@nctv.minjenv.nl>; '5.12.e' <5.12.e@minbuza.nl>; '5.12.e' - BD/DRC/CV'
<5.12.e@minjenv.nl>; '5.12.e' BD/PSD' <5.12.e@nctv.minjenv.nl>; '5.12.e'
'5.12.e' <5.12.e@minezk.nl>; '5.12.e' <5.12.e@minbzk.nl>;
'5.12.e' @mindef.nl' <5.12.e@mindef.nl>; '5.12.e' <5.12.e@minvws.nl>; '5.12.e' @mindef.nl'
<5.12.e@mindef.nl>; '5.12.e' - BD/PSD' <5.12.e@nctv.minjenv.nl>; '5.12.e'
<5.12.e@minbuza.nl>; '5.12.e' <5.12.e@minezk.nl>; '5.12.e' - BD/PSD'
<5.12.e@nctv.minjenv.nl>; '5.12.e' <5.12.e@minocw.nl>
CC: 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>; '5.12.e' <5.12.e@minbzk.nl>; '5.12.e'
<5.12.e@minbzk.nl>; '5.12.e' <5.12.e@rijksoverheid.nl>; '5.12.e'
<5.12.e@minbzk.nl>

Onderwerp: Update na BZK begrotingsbehandeling en komend AO desinfo

BR

512e

512e

BR

BR

DEF

AO desinformatie en digitale inmenging

DEF

DEF

Nu is het tijd voor weekend!

Groeten,

512e

Van: 512e <512e@rijksoverheid.nl>

Verzonden: dinsdag 13 oktober 2020 18:07

Aan: 512e <512e@minbzk.nl>; 512e <512e@minocw.nl>; 512e

512e - BD/PSD' <512e@nctv.minjenv.nl>; 512e <512e@minbuza.nl>; 512e

512e - BD/DRC/CV' <512e@minjenv.nl>; 512e - BD/PSD'

<512e@nctv.minjenv.nl>; 512e <512e@minezk.nl>; 512e

<512e@minbzk.nl>; 512e @mindef.nl' <512e@mindef.nl>; 512e

<512e@minvws.nl>; 512e @mindef.nl' <512e@mindef.nl>; 512e - BD/PSD'

<512e@nctv.minjenv.nl>; 512e <512e@minvws.nl>; 512e

<512e@minbuza.nl>; 512e <512e@minbuza.nl>; 512e

<512e@minezk.nl>; 512e <512e@minbzk.nl>; 512e - BD/PSD'

<512e@nctv.minjenv.nl>; 512e <512e@minocw.nl>; 512e

<512e@minbzk.nl>

CC: 512e <512e@minbzk.nl>; 512e <512e@minbzk.nl>; 512e

<512e@minbzk.nl>; 512e <512e@minbzk.nl>

Onderwerp: Agenda IWG 15-10

Dag allen,

Hierbij de stukken voor de IWG van komende donderdag. Gezien de agendpunten zullen we vergaderen via Webex. Het agendaverzoek zal hier nog op worden aangepast.

Met dank aan 512e bijgevoegd ook een nieuwe kennisupdate!

M.b.t. het agendapunt over Clingendael graag nog het verzoek aan **NCTV, DEF en BZ** om uit te zoeken welke onderzoekstrajecten er lopen op dit onderwerp en waar dit onderzoeksdeel evt. in zou kunnen passen.

Verder een reminder dat ik graag **morgen om 14.00 uur** de ingevulde vragenlijst ontvang over het MID. Het gaat hier dus specifiek over de vragenlijst vanuit **afnemers** perspectief. (Zie nogmaals bijgevoegde vragenlijst).

Hartelijke groet,

5.12.e

Van: 5.12.e

Verzonden: vrijdag 9 oktober 2020 17:58

Aan: 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>; 5.12.e <5.12.e@minocw.nl>; 5.12.e
5.12.e - BD/PSD' <5.12.e@nctv.minjenv.nl>; 5.12.e <5.12.e@minbuza.nl>; 5.12.e
5.12.e BD/DRC/CV' <5.12.e@minjenv.nl>; 5.12.e - BD/PSD'
<5.12.e@nctv.minjenv.nl>; 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>; 5.12.e
<5.12.e@minbzk.nl>; 5.12.e @mindef.nl' <5.12.e@mindef.nl>; 5.12.e
<5.12.e@minvws.nl>; 5.12.e @mindef.nl' <5.12.e@mindef.nl>; 5.12.e - BD/PSD'
<5.12.e@nctv.minjenv.nl>; 5.12.e <5.12.e@minvws.nl>; 5.12.e
<5.12.e@minbuza.nl>; 5.12.e <5.12.e@minbuza.nl>; 5.12.e
<5.12.e@minezk.nl>; 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>; 5.12.e - BD/PSD'
<5.12.e@nctv.minjenv.nl>; 5.12.e <5.12.e@minocw.nl>
CC: 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>; 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>; 5.12.e
<5.12.e@minbzk.nl>

Onderwerp: RE: Agenda IWG desinformatie 24-9

Dag allen,

We zijn bezig met een evaluatie van het MID, welke we ook graag agenderen voor de IWG van donderdag. Voor deze evaluatie hebben we bijgevoegde vragenlijst opgesteld. Aan jullie het verzoek om **woensdag 14 oktober** om uiterlijk **14.00 uur** bij mij een reactie aan te leveren.

De evaluatie wordt opgedeeld in een terug- en vooruitblik. Daarnaast worden zowel ontvangers als stellers van het stuk bevraagd om een zo compleet mogelijk beeld te kunnen schetsen.

Alvast dank voor jullie medewerking!

Hartelijke groet en fijn weekend,

5.12.e

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.

De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.

The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.

De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade; van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.

The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.

De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.

The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

5.12.e

Van: 5.12.e <5.12.e@minezk.nl>
Verzonden: vrijdag 2 oktober 2020 17:05
Aan: 5.12.e
CC: 5.12.e ; 5.12.e ; 5.12.e ; 5.12.e ; 5.12.e
 5.12.e
Onderwerp: RE: SO beantwoording telecomraad - desinfo

Super veel dank!

De SO-vragen moeten woensdag in de TK liggen. Ligt jullie brief denk je eerder in de TK?

Ik heb nog een andere SO-vraag die ik graag bij je wil checken, van DSA naar straling... 😊 In het kader van beter goed gejat dan slecht bedacht heb ik onderstaande vraag mbv van een [eerdere SO beantwoording](#), beantwoord. Ik weet niet of dit antwoord destijds met jullie is afgestemd (en wie het heeft opgesteld), maar kan ik onderstaande opnemen?

De leden van de VVD-fractie lezen in het verslag dat de staatssecretaris online platforms heeft opgeroepen om mee te helpen aan de bestrijding van misinformatie rond 5G en COVID-19. Heeft de staatssecretaris ook met deze platforms gesproken? Zo nee, waarom niet? Zo ja, kan zij de conclusie van dit gesprek met de Kamer delen? Welke maatregelen hebben de platforms toegezegd te zullen nemen ter bestrijding van de genoemde misinformatie?

5.12.i

Alvast bedankt!!

Groet,

5.12.e

Van: 5.12.e
Verzonden: vrijdag 2 oktober 2020 16:35
Aan: 5.12.e
CC: 5.12.e ; 5.12.e ; 5.12.e ; 5.12.e ; 5.12.e
Onderwerp: RE: SO beantwoording telecomraad - desinfo

Hoi 5.12.e

Toevallig net een ander spoedje afgehandeld dus zat toch achter de pc ;)

Lijkt me prima antwoord. Ik zou nog toevoegen:

5.12.i

5.12i

De brief waarin we dit doen zit nu in de lijn, die moet ergens komende week uit.
Wat is de uiterste datum dat deze SO vragen uit moeten?

5.12i

Groeten,

5.12e

Van: 5.12e <5.12e@minezk.nl>

Verzonden: vrijdag 2 oktober 2020 16:23

Aan: 5.12e <5.12e@minbzk.nl>

CC: 5.12e <5.12e@minezk.nl>; 5.12e <5.12e@minezk.nl>

Onderwerp: SO beantwoording telecomraad - desinfo

Urgentie: Hoog

Hoi 5.12e

We hebben vanmiddag SO-vragen ontvangen voor de informele Telecomraad met helaas hele korte deadlines. Maandag 12:00 moet de beantwoording de lijn in. Hieronder vind je een van de vragen die ziet op desinfo. Zou je op geel gearceerde vraag een beantwoording kunnen aanleveren? En ben je akkoord met de rest?

Ik snap dat je hier niet meteen naar kunt kijken, want: half 5 op een vrijdag. Lukt het desalniettemin om maandagochtend voor 10:00 hierop te reageren?

Hoor het graag!

Alvast bedankt en fijn weekend,

5.12e

En kan de staatssecretaris in gaan op de laatste stand van zaken wat betreft het tegengaan van illegale content en desinformatie in discussies over de Digital Services Act? Deelt zij de Zweedse positie dat er meer gedaan moet worden om illegale content van online platforms te weren? Kan de staatssecretaris in haar antwoord ook meenemen wat zij vindt van het rapport van de European Regulators Group on Audiovisual Media Services (ERGA) dat stelt dat bedrijven zelf niet genoeg in staat zijn om desinformatie te bestrijden?

5.12i

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.

De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.

The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.

De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.

The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

5.1.2e

Van: 5.1.2e <5.1.2e@minbuza.nl>
Verzonden: vrijdag 13 november 2020 16:18
Aan: 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e - BD/PSD; 5.1.2e
5.1.2e - BD/DRC/CV; 5.1.2e - BD/PSD; 5.1.2e;
5.1.2e; 5.1.2e @mindef.nl; 5.1.2e; 5.1.2e @mindef.nl; 5.1.2e
5.1.2e BD/PSD; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e
- BD/PSD; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e
CC: 5.1.2e; 5.1.2e; DVB-CYBER
Onderwerp: IWG Desinformatie: Overzicht ontwikkelingen desinformatie oktober 2020
Bijlagen: 5.1.2a

Beste leden van de Interdepartementale Werkgroep Desinformatie,

Hierbij ontvangen jullie een overzicht van ontwikkelingen rondom desinformatie in het buitenland in de weken 43-45 van 2020.
In onderstaande lijst zijn per rapport de belangrijkste takeaways weergegeven. De bevindingen van deze rapporten vallen onder de verantwoordelijkheid van de opstellers/ uitgevers ervan, BZ geeft geen oordeel over de uitkomsten. Merendeel van de rapporten zijn vertrouwelijk met BZ gedeeld, gelieve deze dan ook niet zonder navraag buiten de rijksoverheid te delen. De originele rapporten zijn te vinden in de bijlage of in de hyperlink.

G7 Rapid Response Mechanism

RRM Wire October 2020:

BR

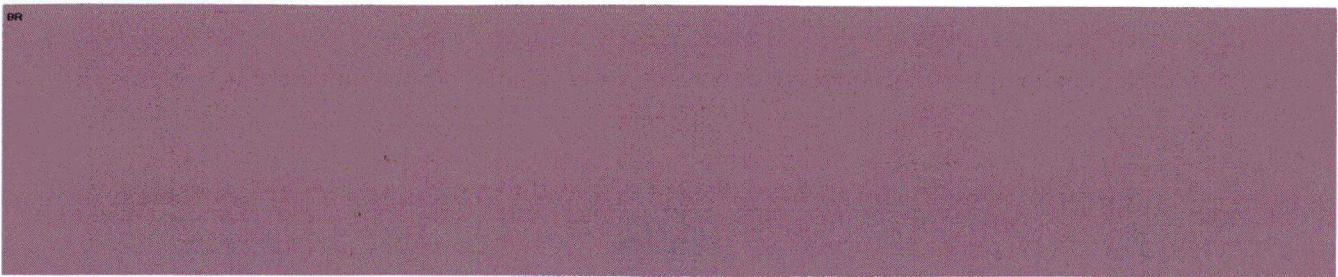
Global Engagement Center

GEC Social media analysis – 28 oktober

5.1.2a

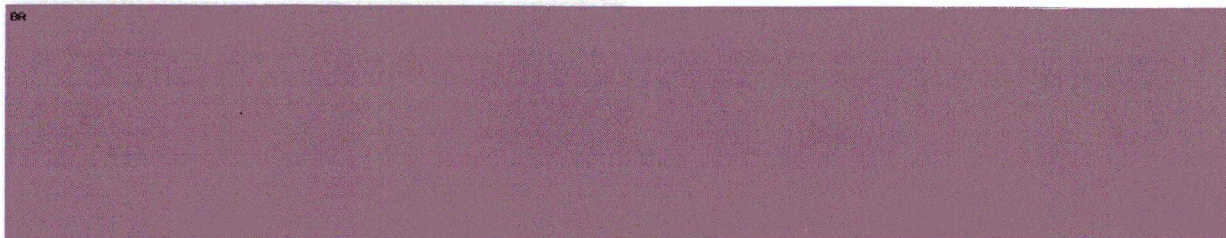
BR

EU East StratCom Taskforce

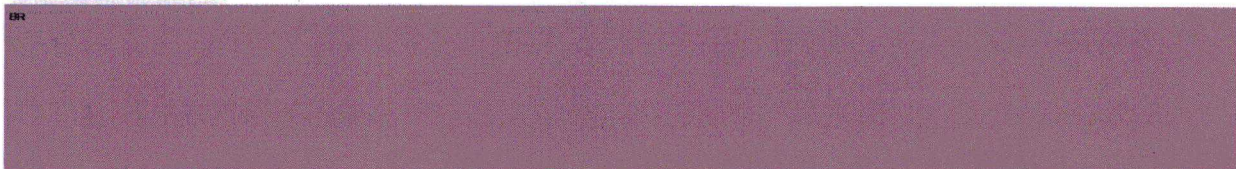
- [The perils of elections according to pro-Kremlin media](#) – 05 november

BR

- [Trends of the week](#) – 29 oktober

BR

- [Trends of the week](#) – 22 oktober

5.1.2.a

- [MH17: What happened since March?](#) – 12 oktober

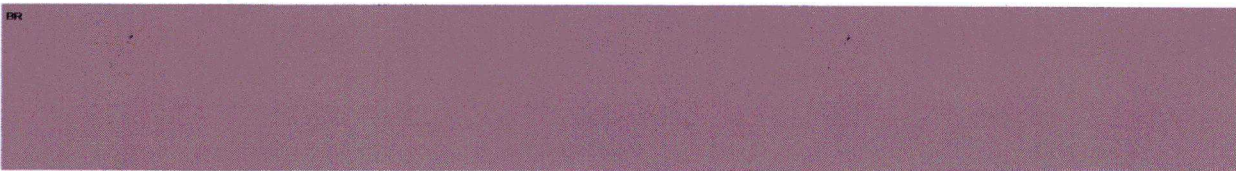
BR

European Values Center for Security Policy

- *Kremlin Watch Briefing* – 5 november

BR

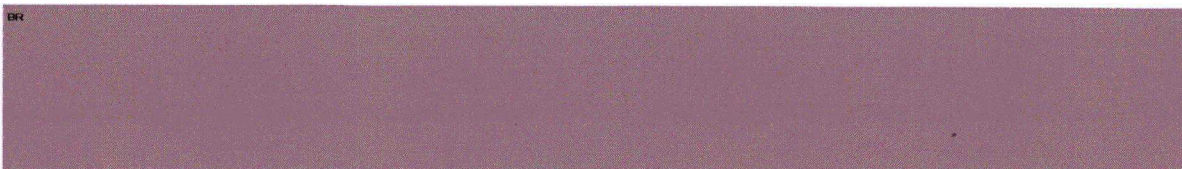

- *Georgia Watch Briefing* issue 12

5.1.2.a

Overige bronnen

- BR
-

- [She Hunts Viral Rumors about Real Viruses](#) (NY Times): profiel van Heidi Larson, de oprichter van het Vaccine Confidence Project. De verspreiding van misinformatie via het internet speelt een rol in het groeiende scepticisme over vaccinaties, maar het verwijderen van disinformatie door social media platforms haalt het onderliggende sentiment niet weg. "We hebben **geen misinformatie-probleem, maar een vertrouwens-probleem**".

-

BR

-

BR

-

BR

-

BR

-

BR

-

BR

-

BR

- [Council on Foreign Relations 2: China](#) is begonnen om, in navolging van Rusland, **mondiaal desinformatiecampagnes** uit te voeren om publiek wantrouwen in andere landen te voeden en om bij het grote publiek twijfel te zaaien over expertise en wetenschap. Vaak is Chinese desinformatie subtieler dan Russische campagnes, maar sinds COVID-19 maakt China een inhaalslag. Het gaat dan meestal om het uitvergroten van en misleidend rapporteren over het falen van Westerse democratische overheden, afgezet tegen de successen van autocratische staten zoals China. Instrumenten zijn o.a. neppe (inauthentic) sociale media accounts, communicatie van Chinese diplomaten en Chinese staatsmedia, maar ook het direct sms'en van burgers door Chinese inlichtingendiensten. De effectiviteit van China's operaties is tot nog toe beperkt.

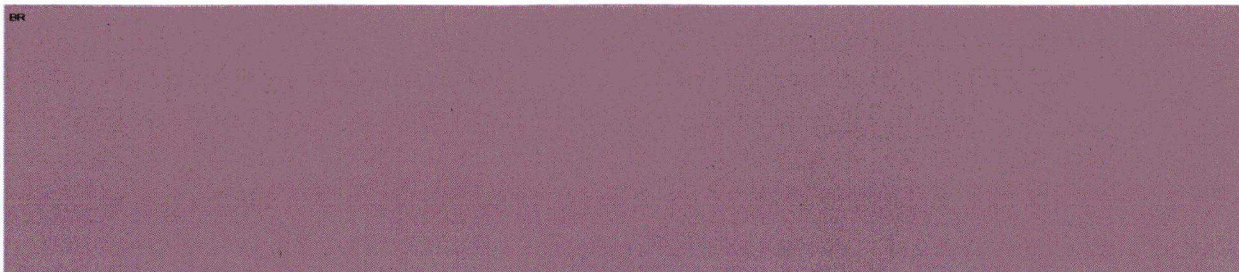
-

BR

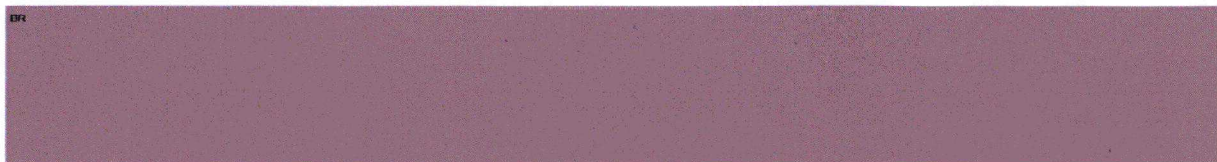
-

BR

In ander nieuws:

Mochten jullie vragen of opmerkingen hebben, dan horen 5.12 e 5.12 e en ik dat graag.

Met vriendelijke groet,

5.12 e 5.12 e

Beleidsmedewerker Taskforce Cyber
Directie Veiligheidsbeleid (DVB)
Ministerie van Buitenlandse Zaken

.....
Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Nederland
.....

Tel. 5.12 e
E: 5.12 e @minbuza.nl

Help save paper! Do you really need to print this email?

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

MID – 25-09-2020

Belangrijkste trend(s) (ongerubriceerd)

- De rechter biedt de platforms de ruimte om pagina's offline te halen als deze in strijd zijn met het eigen COVID-19 beleid.
- Met de grote hoeveelheid desinformatie die gedurende de coronacrisis is ontstaan, ontwikkelen zich ook nieuwe technieken voor de verspreiding ervan.

Narratieven / actualiteiten

Nederland

- De kort gedingrechter heeft bepaald dat Facebook het recht heeft om pagina's offline te halen die in strijd zijn met haar eigen COVID-19 beleid. In juli haalde het platform op basis van haar eigen beleid de pagina 'Nee tegen 1,5 meter' offline. De rechter concludeert dat het recht op vrijheid van meningsuiting een fundamenteel recht is wat van groot belang is in een vrije democratische samenleving, juist ook als het gaat om uitingen die strijdig zijn met de heersende opinie. Dit betekent echter niet dat iedereen overal, via elk medium of platform, per definitie zijn mening moet kunnen uiten. Private partijen, zoals ook Facebook, kunnen zonder wettelijke basis niet worden verplicht om iedere uitlating van gebruikers op haar platform te dulden. De eigenaar van de offline gehaalde pagina kan bovendien ook langs andere wegen zijn standpunten onder de aandacht van het grote publiek brengen.¹

Europa / Internationaal

- De WHO heeft verklaard dat een parallelle 'infodemic' van mis/desinformatie de pogingen om de coronacrisis tegen te gaan heeft ondermijnd. Cornell University heeft onderzocht welke mis/desinformatie-onderwerpen het meest zijn voorgekomen in traditionele en online media in de begin van de pandemie (van 1 januari tot 26 mei 2020).
  - De resultaten zijn gebaseerd op 38 miljoen artikelen gepubliceerd in Engelstalige media wereldwijd.
  - Een van de belangrijkste resultaten is dat vermeldingen van President Trump binnen dezelfde context als mis/desinformatie-onderwerpen 37% vormen van het totale "mis/desinformatie verkeer"; veel meer dan welk ander onderwerp ook. Daarmee concludeert het onderzoek dat Donald Trump mogelijk de grootste aanjager was van de Covid-19 "infodemic".
  - Daar staat tegenover dat slechts 16% van alle vermeldingen van 'mis/desinformatie' in de media expliciet bedoeld waren als fact-checking. Daarmee kan worden geconcludeerd dat een substantiële hoeveelheid van de mis/desinformatie de mediaconsument bereikt zonder betwist te worden of voorzien te zijn van feitelijk accurate informatie.
  - De onderzoekers kwalificeren de bevindingen als zorgelijk, aangezien mensen die misleid worden door ongegronde beweringen over het virus, minder vatbaar zijn voor officiële aanwijzingen.²
- Onderzoek van de Harvard Kennedy School heeft aangetoond dat een ongekeerde hoeveelheid desinformatie die verband houdt met het coronavirus heeft geleid tot het verschijnen van desinformatie-technieken die gebruik maken van webarchieven om het modereren van inhoud op sociale mediaplatforms te omzeilen. Belangrijkste conclusies:
  - Internetarchieven zoals de Wayback Machine worden als wapen gebruikt om bestaande mis/desinformatie op Facebook en Twitter verder te verspreiden en te behouden.
  - Gearchiveerde URL's van mis/desinformatie bronnen lijken moeilijker detecteerbaar te zijn voor automatische contentmoderatie en daarom blijven deze bronnen langer circuleren en verspreiden ze makkelijker over het platform.³

¹ <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBAMS:2020:4966>

² <https://int.nyt.com/data/documenttools/evanega-et-al-coronavirus-misinformation-submitted-07-23-20-1/080839ac0c22bca8/full.pdf>

³ <https://misinforeview.hks.harvard.edu/article/the-weaponization-of-web-archives-data-craft-and-covid-19-publics/>

Ondernomen acties

- Maandag 5 oktober is er via WhatsApp een nepbericht verspreid over strengere coronamaatregelen. Het bericht verspreidde zich ook snel op sociale media. Een woordvoerder van VWS en het Ministerie van JenV hebben hier direct op gereageerd.⁴
- Op Facebook en YouTube zijn twee vermeende gesprekken met RIVM medewerkers verspreid. Onderzoek heeft uitgewezen dat deze gesprekken niet terug te vinden zijn in bestanden. Het RIVM heeft op Twitter gereageerd: "In deze video wordt de suggestie gewekt dat het een telefoongesprek is met een RIVM-medewerker. Wij hebben dit uitgezocht en dit is onjuist. Het gesprek in dit fragment is niet met een medewerker van het RIVM of van het publieksinformatienummer van de Rijksoverheid (0800-1351)."⁵
- AFP checkt een video waarin een vrouw beweert dat een spreadsheet van het RIVM laat zien dat er nauwelijks coronabesmettingen zijn geweest in de afgelopen weken. Het bericht is meer dan 1.500 keer gedeeld op Facebook in vier dagen tijd. Het RIVM en de Nederlandse Vereniging van Medische Microbiologie bevestigen dat de cijfers niet gaan over SARS-CoV-2, het virus dat COVID-19 veroorzaakt, maar uitsluitend over andere coronavirussen.⁶
- NUcheckt beoordeelt een folder waarin meerdere beweringen worden gedaan over het coronavirus. Op sociale media gaat een screenshot rond en wordt gesteld dat de folder afkomstig is van het RIVM. De folder zelf blijkt afkomstig van Therapeuticum Aurum, een gezondheidscentrum voor reguliere en antroposofische zorg in Zoetermeer. Ook minister De Jonge liet via twitter weten dat de folder niet van het RIVM afkomstig is.⁷ Ook is de informatie in de folder onjuist. Er wordt bijvoorbeeld beweerd dat het weinig zinvol is om je bij lichte klachten te laten testen op het coronavirus. Dit klopt niet, ook bij lichte klachten is PCR-test gevoelig genoeg om besmetting vast te stellen.⁸
- Ook controleert NUcheckt de bewering dat het coronavirus minder ziekmakend is geworden. Eind september meldde de Nederlandse Internisten Vereniging dat patiënten die met COVID-19 in het ziekenhuis worden opgenomen minder ernstig ziek lijken en minder vaak doorverwezen moeten worden naar de intensive care. De vereniging gaf aan zelf geen verklaring te hebben, maar riepen op tot onderzoek. Toch werd juist de conclusie, dat het coronavirus minder ziekmakend is, opgepikt. Er zijn echter geen duidelijke aanwijzingen dat de bewering klopt. Hoewel virussen constant een klein beetje veranderen, betekent dit niet dat er sprake is van een minder ziekmakend virus. De gevolgen van besmetting lijken mogelijk kleiner doordat patiënten gemiddeld jonger zijn dan eerder dit jaar en de behandel mogelijkheden groter zijn.⁹
- NUcheckt beoordeelt ook berichten op Twitter en Facebook over het ontvangen van een positieve uitslag zonder een test gedaan te hebben. Dit blijkt onwaarschijnlijk. Het gerucht lijkt uit de Amerikaanse staat Florida te komen. De GGD zegt geen gevallen in Nederland te kennen en geeft aan dat het door de gevolgde procedure onwaarschijnlijk is dat er op dit punt fouten zijn gemaakt.¹⁰
- Ook checkt NU.nl of mensen die een griep prik hebben gekregen, vatbaarder zijn voor andere virussen, waaronder COVID-19. De bewering komt uit een artikel op de website Zelfzorg COVID-19 en werd zo'n duizend keer gedeeld op Facebook. Woordvoerder RIVM geeft desgevraagd aan dat de griep prik bescherming geeft tegen de griep en niet tegen andere

⁴ <https://twitter.com/ministerieJenV/status/1313158190197071873>

<https://www.nrc.nl/nieuws/2020/10/06/binnen-een-uur-had-het-nepnieuws-over-strengere-coronaregels-zich-verspreid-a4014960>

⁵ <https://twitter.com/rivm/status/1311695347073286144>

⁶ <https://factchecknederland.afp.com/deze-cijfers-gaan-over-andere-coronavirussen-niet-het-virus-dat-covid-19-veroorzaakt>

⁷ <https://twitter.com/hugodejonge/status/1314200985158393856>

⁸ <https://www.nu.nl/nucheckt/6083443/nucheckt-screenshot-grieprikfolder-niet-afkomstig-van-het-rivm.html>

⁹ <https://www.nu.nl/nucheckt/6082449/nucheckt-geen-aanwijzingen-dat-mutatie-coronavirus-minder-dodelijk-maakt.html>

¹⁰ <https://www.nu.nl/nucheckt/6082330/nucheckt-berichten-over-positieve-uitslag-zonder-test-onwaarschijnlijk.html>

virussen zoals COVID-19. Er zijn geen aanwijzingen dat het griepvaccin een negatief effect heeft op de vatbaarheid voor het coronavirus.¹¹

---

¹¹ <https://www.nu.nl/nucheckt/6080863/nucheckt-bewering-over-vatbaarheid-voor-corona-na-grieprik-ongefundeerd.html>

5.1.2e

Van: 5.1.2e
Verzonden: vrijdag 16 oktober 2020 15:19
Aan: 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e @nctv.minjenv.nl; 5.1.2e; 5.1.2e;
'5.1.2e @mindef.nl'; 5.1.2e; 5.1.2e BD/KA; 5.1.2e;
5.1.2e - BD/PSD; 5.1.2e @minezk.nl; 5.1.2e @rvo.nl; 5.1.2e @rvo.nl;
5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e @minjenv.nl; 5.1.2e;
5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e @mindef.nl; 5.1.2e;
'5.1.2e @mindef.nl'; 5.1.2e; 5.1.2e @nctv.minjenv.nl; 5.1.2e;
5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e @minezk.nl'
CC: 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e;
'5.1.2e @minezk.nl'; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e;
Onderwerp: MID 16-10-2020
Bijlagen: MID 16-10-2020.pdf

Beste allen,

Bijgevoegd treffen jullie de definitieve MID over de afgelopen twee weken aan.

Hartelijke groet,

5.1.2e

.....
Afdeling Democratie
Directie Democratie en Bestuur
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Turfmarkt 147 | 2511 DP | Den Haag
Postbus 20011 | 2500 EA | Den Haag
.....

E 5.1.2e @minbzk.nl
M 5.1.2e
.....

5.1.2e

Van: 5.1.2e <5.1.2e> @minbuza.nl>

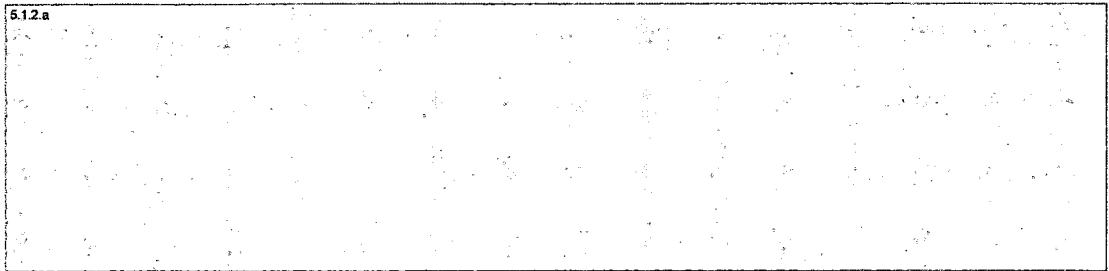
Verzonden: vrijdag 16 oktober 2020 17:32

Aan: 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e - BD/PSD'; 5.1.2e
 5.1.2e BD/DRC/CV'; 5.1.2e - BD/PSD'; 5.1.2e;
 5.1.2e; 5.1.2e @mindef.nl; 5.1.2e; 5.1.2e @mindef.nl; 5.1.2e
 5.1.2e BD/PSD'; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e
 - BD/PSD'; 5.1.2e; 5.1.2e BD/KS'; 5.1.2e; 5.1.2e; 5.1.2e
 5.1.2e

CC: 5.1.2e; 5.1.2e

Onderwerp: IWG Desinformatie: Overzicht ontwikkelingen desinformatie oktober 2020

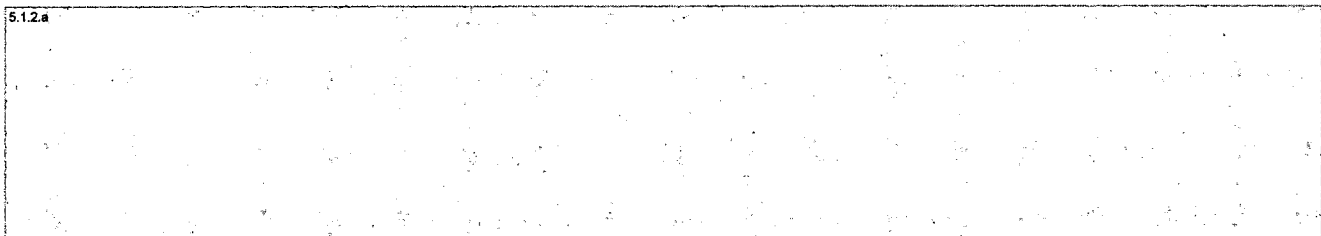
Bijlagen: info: ANP: Maatregelen Facebook tegen milities en complotdenkersgroep VS + Reuters:

Beste leden van de Interdepartementale Werkgroep Desinformatie,

Hierbij ontvangen jullie een overzicht van ontwikkelingen rondom desinformatie in het buitenland in oktober 2020. In onderstaande lijst zijn per rapport de belangrijkste takeaways weergegeven. De bevindingen van deze rapporten vallen onder de verantwoordelijkheid van de opstellers/ uitgevers ervan, BZ geeft geen oordeel over de uitkomsten. Merendeel van de rapporten zijn vertrouwelijk met BZ gedeeld, gelieve deze dan ook niet zonder navraag buiten de rijksoverheid te delen. De originele rapporten zijn te vinden in de bijlage of in de hyperlink.

G7 Rapid Response Mechanism

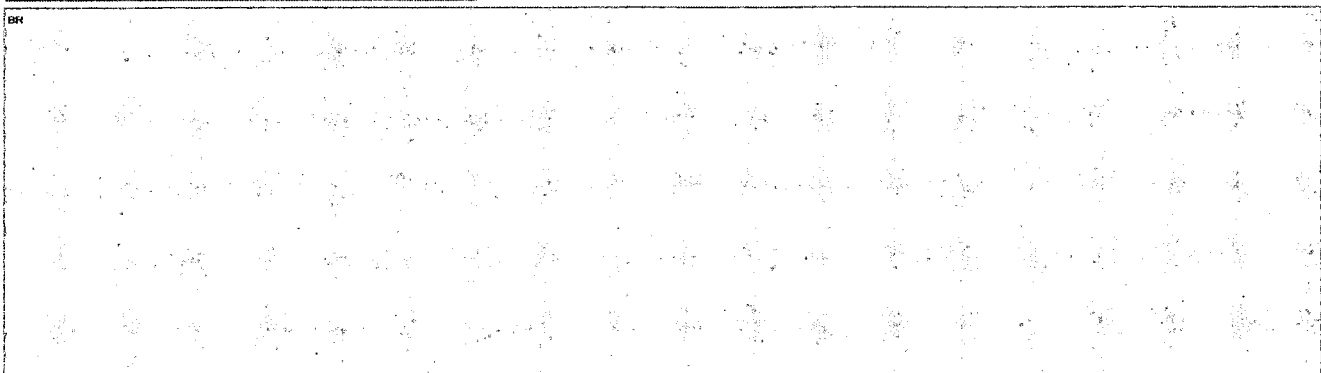

Global Engagement Center

5.1.2a

5.1.2a

EN

GEC 5.1.2.a 28 september

EN

GEC 5.1.2.a 24 september

5.1.2.a

5.1.2.a

EU East StratCom Taskforce

- Trends of the week – 8 oktober: 5.1.2.a

EN

- Trends of the week – 1 oktober: 5.1.2.a

EN

EN

- Trends of the week – 24 september: 5.1.2.a

EN

European Values Center for Security Policy

- 5.1.2.a

EN

BR

5.1.2.a

BR

5.1.2.a

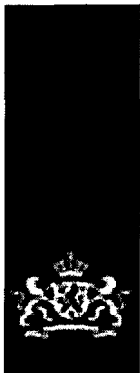
Overige bronnen

BR

BR

Mochten jullie vragen of opmerkingen hebben, dan horen **5.1.2.e** **5.1.2.e** en ik dat graag.
Met vriendelijke groet,

6120 3120
Beleidsmedewerker Taskforce Cyber
Directie Veiligheidsbeleid (DVB)
Ministerie van Buitenlandse Zaken

.....
Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Nederland

.....
Tel. 6120
E: 6120 t@minbuza.nl

Help save paper! Do you really need to print this email?

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

5.1.2.e

Van: 5.1.2.e <5.1.2.e@minjenv.nl>
Verzonden: maandag 26 oktober 2020 07:23
Aan: 5.1.2.e; 5.1.2.e
Onderwerp: FW: 'Kennisparel' 26 oktober 2020: Fake news, rumor, information pollution in social media and web: A contemporary survey of state-of-the-arts, challenges and opportunities
Bijlagen: FakeNewsOverviewMeta.2020.pdf; Hoe_ontdek_je_nepnieuws_(How_To_Spot_Fake_News).jpg

Goedemorgen!

Zie hieronder ter info.

Groet,

5.1.2.e

Van: 5.1.2.e BD/DRC/GC
Verzonden: maandag 26 oktober 2020 07:00
Aan: 5.1.2.e@kpnmail.nl
CC: 5.1.2.e@kpnmail.nl
Onderwerp: 'Kennisparel' 26 oktober 2020: Fake news, rumor, information pollution in social media and web: A contemporary survey of state-of-the-arts, challenges and opportunities

Beste collega's van binnen en buiten het ministerie van Justitie & Veiligheid,

Inleiding en context

Maandagochtend 26 oktober 2020, een fijne werkweek allemaal. Vandaag een wat afwijkende 'kennisparel', niet met de focus op criminaliteit en rechtshandhaving, maar gericht op het onderwerp *nepnieuws of fake news*. Dat is uiteraard een 'groot onderwerp' waar heel veel meningen, opinies, beschrijvingen en discussies over zijn en worden gevoerd. Maar ik meen toch een recente *state-of-the-art* bijdrage te hebben gevonden waarin een prima overzicht rond het onderwerp wordt beschreven en geanalyseerd. En dat is precies de bedoeling van de 'kennisparels' die jullie regelmatig aantreffen in de mailbox. Het gaat dan in het bijzonder om zogenaamde synthesesstudies of meta-evaluaties waarin een omvangrijke hoeveelheid onderzoeken naast elkaar worden gezet. Met als doel: wat werkt en wat werkt niet bij de aanpak van criminaliteit? Bijgesloten overzichtsartikel geeft een prima overzicht over de trends die zich op dit moment voordoen waar het nepnieuws betreft.

In deze tijden van het COVID-19 virus wordt hierover heel wat nepnieuws via verschillende media verspreid. De organisatie *QAnon* maakt het op dit terrein het meest bont: <https://www.wired.com/story/online-conspiracy-groups-qanon-cults/> De geïnteresseerde lezers in nepnieuws over het COVID-19 virus verwijs ik graag naar de volgende publicatie die onlangs in opdracht van het Europees Parlement werd vervaardigd: *The evolving consequences of the coronavirus 'infodemic': How viral false coronavirus-related information affects people and societies across the world* [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652083/EPRS_BRI\(2020\)652083_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652083/EPRS_BRI(2020)652083_EN.pdf) Wat mij betreft prima leesvoer om eens door te nemen wanneer het thuiswerken allemaal wat te veel wordt. Ga er eens voor zitten en bepaal zelf hoe gek deze vorm van misinformatie en *onderbuikkennis* op dit moment een rol speelt in de discussie over belangrijke onderwerpen.

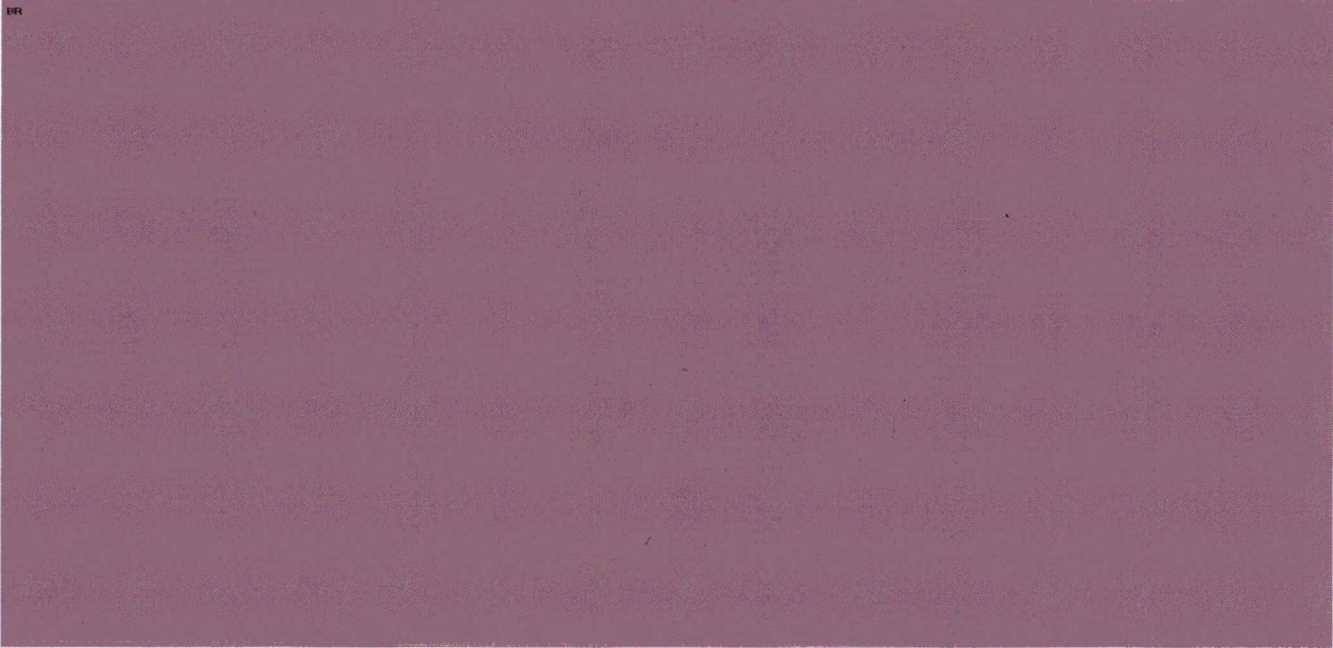
Bron

Meel, Priyanka & , Dinesh Kumar Vishwakarma (September 2020). Fake news, rumor, information pollution in social media and web: A contemporary survey of state-of-the-arts, challenges and opportunities. *Expert Systems with Applications*, vol. 153, 1 September, pp. 1-26
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0957417419307043>

BR

[illegible]

Met vriendelijke groeten,

5.1.2.e

Ministerie van Justitie en Veiligheid
Directie Rechtshandhaving en Criminaliteitsbestrijding
Afdeling Georganiseerde Criminaliteit
Turfmarkt 147
2511 EP Den Haag
Postbus 20301
2500 EH Den Haag

Telefoon: 5.1.2.e

E-mail: 5.1.2.e@minvenj.nl

Voor overzicht van publicaties zie: <https://www.researchgate.net/profile/5.1.2.e/publications>

abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

Ministerie van Justitie en Veiligheid

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Ministry of Justice and Security

5.1.2.e

Van: 5.1.2.e <5.1.2.e@minocw.nl>
Verzonden: vrijdag 30 oktober 2020 10:30
Aan: 5.1.2.e; 5.1.2.e
CC: 5.1.2.e
Onderwerp: <https://nos.nl/artikel/2354202-klachten-over-reclame-tijdschrift-gezond-verstand-in-ster-blok-op-radio-1.html>

Hi 5.1.2.e

Vermoedelijk hadden jullie dit bericht gezien.

We bereiden geen woordvoering voor MBVOM voor tbv uitloop MR om simpele reden dat hij er niet bij is want nog in quarantaine. Wel is er woensdagavond WGO Media (tweede helft van het onderbroken WGO van deze week) waar we QenA's voor maken over dit onderwerp.

Onze lijn zal zijn dat dit een zaak is voor de Ster zelf en de Reclame Code Commissie. Goed om te weten dat er OCW collega's in de RvB van de Ster zitten.

@ 5.1.2.e hoor graag als jullie meer nodig hebben voor uitloop MR.

@ 5.1.2.e naar verwachting zal MBVOM woensdagavond op deze casus in gaan tijdens debat. Ik kan me voorstellen dat er bij jullie behoefte is aan tekst en uitleg. Hoor graag als we wat kunnen doen.

Gr.

5.1.2.e

5.1.2.e

Van: 5.1.2.e
Verzonden: woensdag 21 oktober 2020 10:43
Aan: 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e - BD/PSD; 5.1.2.e;
5.1.2.e - BD/DRC/CV; 5.1.2.e - BD/PSD; 5.1.2.e;
5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e @mindef.nl; 5.1.2.e; 5.1.2.e @mindef.nl;
5.1.2.e BD/PSD; 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e;
5.1.2.e; 5.1.2.e - BD/PSD; 5.1.2.e;
CC: 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e;
Onderwerp: HWP instructie
Bijlagen: Concept instructie HWP hybrid 22 oktober 2020 Thema disinformation.docx; wk11388.en20.pdf; wk08228.en20.pdf; PCY Flash 221020.pdf

Dag allen,

Bijgevoegd de concept instructie voor de HWP van morgen. Hoor graag uiterlijk vandaag COB of jullie nog aanvullingen hebben.

Groet,

5.1.2.e

5.12.e

Van: 5.12.e - BD/PSD <5.12.e@nctv.minjenv.nl>
Verzonden: maandag 26 oktober 2020 15:59
Aan: 5.12.e BD/PNDV; 5.12.e BD/PNDV
CC: 5.12.e 5.12.e - BD/PBB; 5.12.e
Onderwerp: FW: Update TechTegenCorona Desinformatie sessies
Bijlagen: Advies NL Verkiezingen 2021- Desinformatie-covid 19 .pdf; TechTegenCorona folder.pdf

Ha 5.12.e en 5.12.e
 Hebben jullie naar die QenA van 5.12.e gekeken vorige week?
 Met vriendelijke groet,

5.12.e

Nationaal Coördinator Terrorismedebestrijding en Veiligheid
 Beleidsmedewerker
 Mobiel 5.12.e
 5.12.e @nctv.minvenj.nl

Ministerie van Justitie en Veiligheid
 NCTV
 Turfmarkt 147
 2511 DP Den Haag

Van: 5.12.e
Verzonden: maandag 26 oktober 2020 15:49
Aan: 5.12.e - BD/DRC/CV ; 5.12.e @mindef.nl; 5.12.e ; 5.12.e
 BD/PSD ; 5.12.e - BD/PBB ; 5.12.e - BD/PSD ; 5.12.e @minbuza.nl; 5.12.e
 5.12.e ; 5.12.e
CC: 5.12.e ; 5.12.e ; 5.12.e ; 5.12.e ; 5.12.e ; 5.12.e
Onderwerp: FW: Update TechTegenCorona Desinformatie sessies
 Hoi allen,

Hierbij een verslag van een collega van de tech tegen corona bijeenkomsten over desinfo.
 We nemen dit mee in onze Q&A's.

@ 5.12.e defensie punten lijken niet mee genomen te zijn, gelukkig.

@NCTV: er blijft aandacht van Middelburg voor 'hack en leaks'. 5.12.e heeft hier een QA op gemaakt, hebben jullie hier al naar gekeken?

@BZ: Voor diplomatieke middelen tegen desinfo hebben we al een zinnetje.

@ 5.12.e / 5.12.e over offline/online geldt: alles wat offline verboden is, moet ook online verboden zijn. Kunnen wel wat uit eerdere Q&A's halen over dat er dus al een relevant juridisch kader is.

Groeten,

5.12.e

Context

Woensdag 21 oktober van 13:00-14:00 stond de wekelijkse besloten bijeenkomst van "Tech Tegen Corona" (www.techtegen corona.nl) in het teken van Desinformatie en was Tweede Kamerlid Chris van Dam (CDA) te gast en

luisterde Nieuwsuur mee. Vandaag (26 oktober van 13:00-13:30) was Jan Middendorp (VVD) te gast tijdens een extra ingelast besloten overleg.

Binnenlandse Zaken is kort na de oprichting van dit Publiek Private initiatief (bijlage 1) afgelopen maart aangesloten en heeft deze gelegenheidscoalitie een kleine opdracht verstrekt om de verzamelde kennis in te zetten tijdens de Den Bosch Dataweek en ten behoeve van het project "Regie op Data".

In een eerdere besloten bijeenkomst d.d. 30 april zijn Tweede Kamerleden van het CDA en VVD aanwezig geweest waarvan een verslag is verzonden aan de Stas (zie bijlage). Net als tijdens deze bijeenkomst heeft BZK deelgenomen als toehoorder en zich niet actief gemengd in de discussie.

Kern gesprek Chris van Dam

Nieuwsuur gaf aan mee te luisteren omdat ze een achtergronditem met "feel good" karakter willen maken. Dit moet een overzicht worden van verschillende maatschappelijke initiatieven die allen hun steentje bijdragen om de negatieve effecten van Corona te bestrijden.

Chris van Dam gaf aan initiatieven als TechTegenCorona van harte te steunen. Hij heeft het advies gedeeld met zijn collega Harry van der Molen die hier waarschijnlijk aan gaat refereren tijdens het AO woensdag. Voor Chris is desinformatie een ontzettend lastig onderwerp omdat grondrechten met elkaar botsen: Aan de ene kant wil je vrijheid van meningsuiting en persvrijheid. Echter kan iedereen tegenwoordig "pers" zijn. Dit terwijl we de legitimiteit van de nieuwsvoorziening moeten bewaken. Je moet als burger/kiezer weten of je op bepaalde informatie kan varen of niet.

Chris geeft daarnaast aan dat we desinformatie de term "Cybercrime" moeten geven als het bewuste acties zijn van statelijke of niet-statelijke actoren die het debat uit balans trachten te brengen en disruptie in de samenleving najagen. Deze actoren moeten daar diplomatiek duidelijker op aangesproken worden. Waar de WHO dat kan doen voor "fysieke virussen" kan je de parallel trekken en moet een andere globale organisatie landen aan kunnen spreken op "online virussen"

Een meldpunt voor desinformatie daar worstelt hij mee, omdat het niet eenduidig is wanneer iets desinformatie is. Je kan het daarmee meer vergelijken met het fraude meldpunt in Apeldoorn dan met het meldpunt kinderporno. Doel van het meldpunt moet zijn om een kennispositie te verwerven.

Tot slot geeft hij aan dat regelgeving op EU niveau gemaakt wordt en beveelt hij aan om extra nadruk te leggen op "deepfakes" paragraaf in het stuk en daar aandacht voor te vragen.

Kern gesprek Jan Middendorp

TechTegenCorona geeft aan dat door Corona mensen meer thuiswerken, meer tijd achter de computer doorbrengen en eerder in aanraking komen met online desinformatie. Ook met het oog op de aankomende verkiezingen heeft TechTegenCorona daarom dit advies geschreven.

Jan geeft aan dat het in de kamer heel moeilijk is om aandacht te krijgen voor digitale kwesties, hij heeft het AO van as woensdag dmv moties geïnitieerd en vindt het document heel "timely", ook met de aanstaande verkiezingen en toenemende onzekerheid onder burgers. Jan benadrukt het belang van goede definities van wat "nepnieuws", "desinformatie" en "misinformatie" zijn. De manier waarop het debat nu gevoerd wordt roept verwarring op. Voor hem is belangrijk te beseffen dat de "Public Internet Space" per definitie grensoverschrijdend is waardoor buitenlandse mogelijkheden zich veel makkelijker met binnenlandse aangelegenheden kunnen bemoeien. Het is daardoor breder dan "Desinformatie" en kan naast "Digitale Inmenging" ook gaan over bijv. "Hack and Leak".

Micro-Targeting (ook i.h.v. politieke advertenties) vindt hij een taai concept. Ook omdat maatregelen bedrijven kan raken die er helemaal niets mee te maken hebben. Hij gelooft in innovatie als oplossing voor problemen waar we nu tegen aanlopen.

Tot slot geeft hij aan dat het huis van Thorbecke niet is toegerust op alle nieuwe digitale mogelijkheden. Hij verwacht dat een deel van het debat van woensdag ook gaat over hoe de online bewegingen ook offline tot uiting komen en desinformatie zich ook offline verspreidt. Op deze fysieke verspreiding is de grondwet beter toegerust.

Hartelijke groet,

512a

Strategisch Adviseur Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

M: 512a

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

Ministerie van Justitie en Veiligheid

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Ministry of Justice and Security

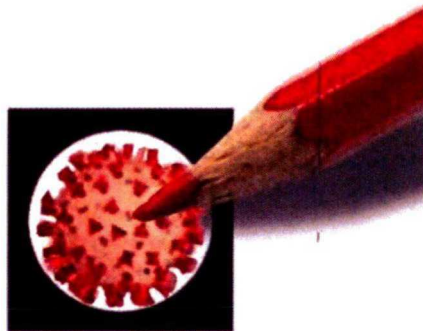

TECH TEGEN CORONA

Verkiezingen maart 2021, desinformatie & COVID-19

Oktober 2020

Met dank aan:

5.12e

INHOUDSOPGAVE

1	<i>Voorwoord.....</i>	3
2	<i>Introductie .....</i>	4
3	<i>Facts & figures .....</i>	5
3.1	Wereldwijd.....	5
3.2	Europa.....	5
3.3	Nederland	6
4	<i>Privacy en echo-chambers, óók buiten facebook en twitter.....</i>	7
5	<i>Mogelijke gevolgen voor Nederland in de aanloop naar verkiezingen in maart 2021... </i>	8
6	<i>Wat kan hiertegen worden gedaan: door ondernemers en overheid? .....</i>	9
6.1	Nederlandse Tech-Ondernemers	9
6.2	Overheid.....	10
7	<i>Referentielijst .....</i>	12
8	<i>Colofon .....</i>	13

1 VOORWOORD

[TechTegenCorona](#) is een samenwerkingsverband van academici, uitvinders, > 300 Nederlandse tech-bedrijven, >2000 tech-experts die sinds de start van de COVID-19 crisis oplossingen zoeken voor maatschappelijke dilemma's. Zie ook het [Open Source document](#) met tips voor de 1.5 samenleving.

"Dit advies sluit goed aan bij de behoefte van Defensie, omdat er ook nagedacht wordt over ondermijning en ontwijking. Oorlog wordt al lang niet meer gevoerd met uitsluitend klassieke wapens, nu de beheersing en beïnvloeding van zowel kanalen als de inhoud van informatie een belangrijk doel van de militaire tegenstanders van ons land is geworden."

5.1.2.e

"Algoritmen en online netwerken grijpen diep in het dagelijks leven van burgers en in openbaar bestuur. De overheid moet zijn rol pakken en burgers faciliteren in het doorzien van desinformatie en het begrijpen van de adviezen van Kunstmatige Intelligentie. Dit vereist geen technisch inzicht maar gezond verstand en nuchterheid. Dit rapport beoogt daarbij een handreiking te zijn"

5.1.2.e

"Vrijheid van meningsuiting is één van de belangrijkste kenmerken van de Nederlandse democratie. Daarom moeten wij dat koesteren en bewaken. En alert zijn op buitenlandse bots die kunstmatig tweespalt proberen aan te wakkeren. Dit advies probeert hier een bijdrage aan te leveren"

5.1.2.e

Bij het schrijven van dit advies stond het waarborgen van de democratie centraal. [Onze uitgangspunten zijn privacy en een non-intrusieve overheid.](#)

2 INTRODUCTIE

Dit advies gaat in op het samenvallen van de COVID-19 pandemie met de Nederlandse Tweede Kamerverkiezingen van maart 2021. Aanleiding voor dit advies is de volgende combinatie van factoren:

- De veelvuldige pogingen tot digitale ontwrichting & desinformatie *voorafgaand* aan verkiezingen in andere Westerse landen, met name de Baltische Staten,
- Het feit dat de pandemie leidt tot een toenemende *afhankelijkheid* van digitale communicatie- & een afname van rechtstreeks menselijk contact (IRL),
- Onderzoeken concluderen dat zowel *COVID-19* alsook toekomstige *vaccins* worden gebruikt om tweespalt te zaaien/versterken,

Het advies gebruikt hierbij twee concepten:

1. *Desinformatie*, het bewust verspreiden van foutieve en/of misleidende informatie ter beïnvloeding van politieke en/of maatschappelijke processen. Dit in tegenstelling tot *misinformatie* dat per ongeluk ontstaat. Het advies gaat ook niet over *fake news*, nu hieronder ook parodie of slechte journalistiek wordt geschaard.
2. *Digitale ontwrichting*, het bewust massaal delen van informatie om tweespalt te veroorzaken in de maatschappij, vaak door middel van bots en buitenlandse trollen. Dit kan, in tegenstelling tot desinformatie, met correcte informatie mits de informatie die wordt gedeeld polariseert.

Deze twee concepten brengen een dilemma met zich mee. Namelijk: hoe verhoudt desinformatie of digitale ontwrichting zich tot de vrijheid van meningsuiting? Waar houdt de vrijheid van meningsuiting op en waar begint desinformatie of digitale ontwrichting? Het strafrecht biedt hierbij weinig soelaas.

Een mogelijke deeloplossing is het identificeren van berichten die door duizenden (buitenlandse) bots worden gedeeld. Dit is echter slechts een aanwijzing - en zegt nog niets over het bericht zelf.

Dit advies begint met de huidige situatie omtrent des- en misinformatie, op basis van recent onderzoek. Vervolgens wordt het belang van privacy en het voorkomen van media-bubbles belicht. Hierna worden de mogelijke effecten van desinformatie op de Nederlandse verkiezingen besproken. Tot slot wordt er gekeken naar oplossingen. Het laatste onderdeel is opgesplitst in twee onderdelen: ondernemers en de overheid.

3 FACTS & FIGURES

3.1 WERELDWIJD

In een onderzoek uit 2018, schat het [Pew Research Centre](#)ⁱ dat 66% van alle tweets met een link naar een externe website zijn gemaakt door bots. Bots zijn vele malen actiever op het internet dan mensen. Zo schat het Pew Research Centre dat de 500 meest actieve bots verantwoordelijk zijn voor 22% van de getweete links, in tegenstelling tot de 500 meest actieve menselijke gebruikers die verantwoordelijk zijn voor 6%. Onderzoek gepubliceerd in [Nature Communications Journal](#)ⁱⁱ liet zien dat 6% van de bots verantwoordelijk is voor 31% procent van de tweets met een link naar een onbetrouwbare bron.

Een onderzoek van [de Computational Propaganda Research Project](#)ⁱⁱⁱ toonde aan dat tools zoals het gebruik van bots en het verspreiden van desinformatie werden gebruikt tijdens verkiezingen. Facebook was hierbij het meest populaire platform.

De periode voorafgaand aan verkiezingen leidt in toenemende mate (sinds 2017/2018) tot een hausse in desinformatie en/of digitale ontwrichting. Zo onthulde [Sophie Zhang](#)^{iv}, een voormalige Facebook-medewerker, een veelvoud aan gecoördineerde campagnes om politieke kandidaten een boost te geven of juist te hinderen. Zij noemde de volgende landen waarin Facebook als platform werd gebruikt om verkiezingen te beïnvloeden: **de VS, Malta, UK, Honduras, Azerbaidjan, Brazilië, Ukraine, Bolivia, Ecuador, Spanje en India**. Sophie Zhang en haar collega's hebben 10,5 miljoen nepaccounts en reacties verwijderd in o.a. Brazilië en de VS in 2018.^v Eén van de bekendste voorbeelden van microtargeting teneinde de uitslag van verkiezingen te beïnvloeden komt van [Cambridge Analytica](#).^{vi}

3.2 EUROPA

[De Europese Commissie geeft sinds 2018](#) aan dat (pogingen tot) desinformatie in de EU steeds vaker voorkomen. Het afgelopen jaar richtte de desinformatie zich met name omtrent de COVID-19 crisis. Sinds het begin van crisis ziet de EU een toename van 45% van het gebruik van Twitter Moments, gegroepeerde tweets waarmee de wereldwijde verspreiding van het coronavirus kan worden gevolgd. Volgens Twitter zijn er meer dan 3,4 miljoen verdachte accounts aangepakt die het op gesprekken over COVID-19 hadden gemunt. YouTube heeft meer dan 100.000 video's over het COVID-19 virus getoetst aan eigen regels, 15% daarvan bleek gevaarlijke of misleidende informatie te bevatten en zijn verwijderd.^{vii} Desinformatie bereikt een groot publiek.

Volgens [Newsguard](#) kent Europa meer dan 448,000 mensen die sociale media accounts van QAnon volgen. Of QAnon daadwerkelijk een bron is van desinformatie wordt nog onderzocht. Wél is [geconstateerd dat oude antisemitische complottheorieën](#)^{viii} bij QAnon (opnieuw) opgeld doen (zie ook [nrc.nl](#)^{ix}).^x

In 2018 in [Litouwen](#), werd door de Russische overheid een publieke omroep gehackt die vervolgens desinformatie verspreidde. Litouwen heeft inmiddels een systeem van cyberreservisten opgericht die ingezet kunnen worden in de strijd tegen desinformatie.^{xi}

Tijdens de tweede ronde [van de 2017 verkiezingen](#) in Frankrijk bleek 16.4% van het verkeer op sociale media te zijn gegenereerd door bots.^{xii}

Niet-Engelstalige landen worden minder 'beschermd' tegen desinformatie dan Engelstalige landen. [In een onderzoek van EEAS en Avaaz](#) kwam naar voren dat blootstelling van gebruikers aan desinformatie vaker plaatsvond in niet-Engelstalige landen zoals Spanje en Italië. De NGO's stelden dat dit komt doordat Facebook hier minder actief is in het verifiëren en verwijderen van content. 29% van al de Engelstalige content was niet geverifieerd in tegenstelling tot 68% van de Italiaanse en 70% van de Spaanse content.^{xiii xiv} (zie ook: eu.boell.org).

[EUvsDisinfo](#)^{xv}, een initiatief van [de European External Action Service](#)^{xvi} plaatst regelmatig artikelen, analyses en statistieken met betrekking tot Russische desinformatie campagnes. [Zo stelde EUvsDisinfo](#)^{xvii} dat pro-Kremlin media wederom een verhoging zagen van 1,1 miljard euro in hun budget.

3.3 NEDERLAND

Een in Nederland bekend voorbeeld van desinformatie zijn de berichten rondom het neerhalen van vlucht MH-17. Op 18 en 19 juli 2014 zijn meer dan [65.000 berichten](#) verspreid door een Russische trollenfabriek. Hierin werd Oekraïne beschuldigd van het neerhalen van vlucht MH-17.^{xviii}

[Onderzoek door het datajournalistiek platform Pointer](#) laat zien dat het merendeel van desinformatie in Nederland momenteel gaat over het COVID-19 virus. Zo vonden ze zelf 530 berichten met foutieve informatie over het COVID-19 virus. Deze zijn 12354 keer gedeeld door 3901 verschillende accounts.^{xix}

Ook vindt in Nederland maatschappelijke ontwrichting plaats. Enkele leden van TechTegenCorona wijzen op de [Zwarte Piet](#) discussie waarbij sommige foutieve berichten tienduizenden of honderdduizenden keren werden gedeeld.^{xx} Of deze berichten vanuit het buitenland komen kan niet met zekerheid worden vastgesteld.

Ook in Nederland ziet men [de verspreiding van complottheorieën](#) over onder andere QAnon en de schadelijkheid van 5G-netwerken.^{xxi} Zo vonden er [25 brandstichtingen](#) plaats bij 5G zendmasten om de verspreiding van het COVID-19 virus wegens 5G te voorkomen.^{xxii}

[QAnon](#) laat een lastig dilemma zien binnen de bestrijding van desinformatie. Desinformatie is het bewust verspreiden van foutieve en/of misleidende informatie ter beïnvloeding van politieke en/of maatschappelijke processen. Deze definitie wordt gehanteerd door het gros van [academici](#)^{xxiii} alsook [de Nederlandse overheid](#).^{xxiv} Of QAnon onder deze definitie valt is lastig te bepalen. Aanhangers van deze theorieën geloven immers zelf dat dit echt is en dat zij correcte informatie verspreiden. Bij de bestrijding van desinformatie moet dan ook voorzichtig worden opgetreden om niet de vrijheid van meningsuiting in te perken.

In de afgelopen tijd heeft Defensie (de landmacht) vier veelvoorkomende *narratives* geïdentificeerd:

1. Virus-narratief:
Met meer-of minder- wetenschappelijk onderzoek worden de COVID-19 maatregelen bekritiseerd, met name de anderhalve-meter maatregelen.
2. Rusland vs. EU:
Rusland wordt gepositioneerd als verlosser t.o.v. de EU. Dergelijke berichten krijgen opvallend veel retweets van anonieme accounts.
3. 5G-Narratief:
Volgens dit narratief zijn mensen vatbaarder voor COVID-19 door 5G-straling omdat deze straling het immuunsysteem aantast en het virus zelfs verspreidt.
4. Vaccinatie-narratief:
Dit narratief trekt de veiligheid van vaccins in het algemeen in twijfel. Het narratief richt zich voornamelijk op de gezondheidsrisico's van vaccins en een onverantwoorde, te snelle ontwikkeling van vaccins. Het narratief is ontstaan uit de theorie dat Bill Gates een vaccin zou gebruiken om de wereldbevolking te beïnvloeden.

4 PRIVACY EN ECHO-CHAMBERS, ÓÓK BUITEN FACEBOOK EN TWITTER.

Eén van de redenen waarom desinformatie voet aan de grond krijgt, zijn zogenaamde “echo-chambers” of “filter-bubbles”. Bij dit fenomeen wordt (ten onrechte) veelal aan Facebook, Twitter en Instagram gedacht. Dit fenomeen manifesteert zich juist ook op het ‘reguliere’ internet - hetgeen van belang is voor ambtenaren, politici, veiligheidsdiensten en beleidsmakers.

Ambtenaren, politici, veiligheidsdiensten, beleidsmakers en burgers gebruiken continu zoekmachines om informatie te vinden op het internet. Hierbij wordt vaak gebruik gemaakt van bekende zoekmachines die zoektermen opslaan en toevoegen aan een persoonlijk profiel, o.a. op basis van cookies of het IP-adres. Zo wordt bij de traditionele zoekmachines (zoals Google) bij elke zoekopdracht ongemerkt een extra puzzelstukje aan de totale puzzel toegevoegd. Er ontstaat een persoonlijk profiel waar, per gebruiker, toekomstige resultaten op worden gebaseerd.

Op basis van dit profiel is het heel eenvoudig om een gebruiker geraffineerd te manipuleren. Een algoritme kan bepaalde resultaten juist als eerste tonen, of deze juist *niet* bovenaan weergeven. Bijvoorbeeld voor commerciële doeleinden zoals target-advertising. Het gevolg is dat een persoon - ambtenaar, politicus of burger- steeds meer in een ‘bubble’ terechtkomt.

Om deze reden is het zinvol om zoekmachines te gebruiken die zoektermen *niet* opslaan.

5 MOGELIJKE GEVOLGEN VOOR NEDERLAND IN DE AANLOOP NAAR VERKIEZINGEN IN MAART 2021

In Nederland vallen ongelukkigerwijs deze herfst twee elementen samen: de ‘reguliere’ COVID-19 (en/of anti-vaccinatie) desinformatie én de desinformatie-hausse voorafgaand aan verkiezingen, zoals beschreven in de vorig paragraaf.

Immers; de ervaring uit andere landen (waaronder de Baltische staten, de VS, het VK (Brexit)) leert dat verkiezingen vaak een moment zijn waar buitenlandse actoren proberen tweespalt in de samenleving aan te wakkeren. Dit wordt ook bevestigd door recente analyses van o.a. de [European External Action Service](#)^{xxv}, met als gevolg een [European Action Plan against disinformation](#).^{xxvi}

Het gevaar dat Nederland doelwit wordt van pogingen tot digitale ontwrichting neemt toe, zoals ook door [de Nederlandse overheid is geconstateerd](#).^{xxvii} 5.1.2 e dan ook: “Als gevolg van disruptieve informatietechnologie erodeert de democratie en neemt het vertrouwen in bestaande politieke, financiële, economische, juridische en zelfs maatschappelijke instituties af.”^{xxviii} Verder is er een afname van menselijke interactie i.v.m. COVID-19 & een toenemende digitalisering. Dit vergemakkelijkt digitale polarisatie.

Hierin kunnen drie mogelijke gevaren worden onderscheiden:

1. De verspreiding van des- en misinformatie kan resulteren in afnemend vertrouwen van de bevolking in de overheid en/of toenemende animositeit tussen bevolkingsgroepen. Een dergelijke polarisering is onwenselijk en maakt een land kwetsbaar.
2. Desinformatie over COVID-19 kan leiden tot zowel afname in testbereidheid alsook tot vaccinatie. Deze zijn beiden gevaarlijk voor de volksgezondheid.
3. Desinformatie kan leiden tot geweld. Bijvoorbeeld de [brandstichting van 5G masten](#).^{xxix}

6 WAT KAN HIERTEGEN WORDEN GEDAAN: DOOR ONDERNEMERS EN OVERHEID?

Om het democratisch proces te waarborgen tijdens de verkiezingen van 2021 is het zinvol om desinformatie van meerdere kanten te bestrijden. [De Nederlandse overheid heeft de belangrijkste stap al gezet](#): het onderwerp agenderen, bespreekbaar maken én mediawijsheid bij jongeren en volwassenen stimuleren.

Het gevaar van desinformatie en misinformatie ten tijde van COVID-19 én aankomende verkiezingen is dermate groot dat een 'whole-of-government' aanpak benodigd, tezamen met academici, burgers en tech-ondernemers. Om een paar voorbeelden te noemen:

De Nederlandse overheid kan lessons learned overnemen van de Baltische staten, inclusief het beleid om desinformatie binnen 24 uur te ontkrachten.

Kunstmatige Intelligentie kan worden gebruikt voor herkenning van [deepfakes](#).^{xxx} [Microsoft](#) heeft recentelijk een tool ontwikkeld dat een 'echtheids- score' geeft aan video's.

Verder bestaat er een meldpunt voor desinformatie voor online bedrijven (zoals Google, Facebook, Twitter en Mozilla) in de Europese Unie. De platforms werken samen [met de nationale contactpunten](#) voor desinformatie en factcheckers, om te helpen bij de doeltreffende bestrijding van desinformatie.^{xxxi} Dit stimuleert een holistische aanpak tegen desinformatie.

6.1 NEDERLANDSE TECH-ONDERNEMERS

- Voor cloud-providers in Nederland geldt: [het notice-and-takedown-beleid](#)^{xxxii} (NTD) naleven (zie ook: [mijnonlineidentiteit.nl](#)^{xxxiii}). Dit beleid wordt al gebruikt omtrent [copyright in de EU](#).^{xxxiv} Het NTD beleid leent zich bij uitstek voor de strijd tegen desinformatie.

Bij de Notice-and-takedown-policy staat centraal dat:

- Er *actief* gezocht moet worden naar desinformatie.
  - Wanneer desinformatie wordt ontdekt en het strafrechtelijk verboden is het per direct wordt verwijderd. Snelle verwijdering sluit verdere verspreiding uit waardoor zo min mogelijk mensen worden beïnvloed.
  - De gebruiker die het bericht deelt, krijgt een melding dat de post is verwijderd en de reden hiervoor.
- Het stimuleren van het benoemen van desinformatie in de 'fair-use-policy' van websites en platfora. Dit wordt al geïmplementeerd bij sites als [Nu.nl](#)^{xxxv} waarin hun reactieplatform onwaarheden zoals het ontkennen van klimaatverandering verbiedt en verwijderd.

- Voor kleinere tech-bedrijven of tech-experts **is het op dit moment niet duidelijk wáár desinformatie kan worden gemeld**. Grotere bedrijven/vitale sectoren zijn aangesloten bij een CERT/CSIRTS, dit is echter niet noodzakelijkerwijs een plek waar desinformatie kan wordenesignaleerd. Het zou de moeite waard zijn een plek te creëren waar grotere en kleinere tech/cyber bedrijven desinformatie kunnen signaleren. Soort gelijke meldpunten bestaan al voor andere zaken zoals kinderporno. Deze initiatieven zijn opgericht door burgers, los van de overheid.
- Platfora zoals Facebook, Instagram, Twitter en TikTok enz. beschikken allen over rapporteerfuncties; het zou de moeite waard zijn om burgers en bedrijven aan te moedigen om desinformatie actief te rapporteren.

6.2 OVERHEID

De Nederlandse overheid spant zich al jarenlang in tegen desinformatie, zie ook de Kamerbrieven d.d. [10 juli 2020](#)^{xxxvi} en [13 mei 2020](#)^{xxxvii}. Onderstaande adviezen zijn een vervolg hierop.

- Zélf in woord en daad het goede voorbeeld geven door zo transparant en accuraat mogelijk te communiceren. Nu Nederland de volgende COVID-19 fase ingaat is het wenselijk om -waar mogelijk- achterliggende onderzoeken & cijfers publiek te maken. Juist door gebrek aan transparantie en eenduidigheid neemt de ruimte voor desinformatie en complotten toe.
- Politici, ministers, Tweede en Eerste Kamerleden horen ook het goede voorbeeld te geven. Zo zouden zij een pact kunnen sluiten met burgers/kiezers waarin zij beloven geen 'deep fakes' te gebruiken, geen onwaarachtige montages te zenden en geen (bewezen) desinformatie te verspreiden. Vanzelfsprekend roept dit de vraag op hoe een dergelijk pact zich verhoudt tot vrijheid van meningsuiting; het is beslist de moeite waard om deze afweging *gezamenlijk* te maken - politici én kiezers.
- Desinformatie als gevaar benoemen en uitleggen. Nederlandse bevolking informeren over de manieren waarop desinformatie kan worden herkend alsook de gevaren van echo-chambers.
  - Deze informatie kan het beste worden verstrekt op plekken waar desinformatie het meest wordt verspreid, namelijk sociale media.
  - Mediawijsheid op scholen stimuleren en daar ruimschoots budget voor vrijmaken.
  - Een vergaande intensivering van media-onderwijs voor volwassenen.
  - Bevolking op de hoogte brengen van privacy-vriendelijke zoekmachines.
- Een Rijksbrede inzet tegen digitale ontwrichting met o.a. de volgende componenten:
  - Betrokkenheid van een breed scala aan actoren uit de samenleving, waaronder jongeren.
  - Debunkten van schadelijke desinformatie op o.a. Facebook, Instagram, Reddit enz. op grond van (verifieerbare) argumenten.
  - Aan burgers, bedrijven, wetenschappers en betrokkenen tips & tools geven om desinformatie tegen te gaan.

- De Nederlandse Krijgsmacht heeft in de afgelopen jaren expertise opgebouwd omtrent desinformatie tijdens uitzendingen. Het is beslist de moeite waard om deze expertise in te zetten in de strijd tegen digitale ontwrichting door buitenlandse actoren. Zie ook <https://www.militairespectator.nl/militaire-spectator-2020-09>
- [Politieke partijen zouden nog transparanter kunnen zijn over politieke advertenties.](#)^{xxxviii}
Politieke partijen zouden elke variatie van een advertentie die zij versturen op hun website kunnen publiceren.

Tot slot: er bestaat geen silver bullet tegen desinformatie. De beste afweer is een weerbare bevolking met een hoge media-wijsheid die zélf in staat is om afwegingen te maken. Burgers, bedrijven, wetenschappers, journalisten en de overheid kunnen allen hieraan bijdragen.

7 REFERENTIELIJST

- ⁱ <https://www.pewresearch.org/internet/2018/04/09/bots-in-the-tweetsphere/>
- ⁱⁱ <https://www.nature.com/articles/s41467-018-06930-7.pdf>
- ⁱⁱⁱ <https://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/09/CyberTroop-Report19.pdf>
- ^{iv} <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/facebook-ignore-political-manipulation-whistleblower-memo>
- ^v <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/facebook-ignore-political-manipulation-whistleblower-memo>
- ^{vi} <https://www.theguardian.com/news/2018/may/06/cambridge-analytica-how-turn-clicks-into-votes-christopher-wylie>
- ^{vii} https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/fighting-disinformation/tackling-coronavirus-disinformation_nl#resultaten-van-de-samenwerking-met-platforms
- ^{viii} <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2020/08/conspiracy-theory-rule-them-all/615550/>
- ^{ix} <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/09/14/qanon-springt-van-web-over-op-de-echte-wereld-a4011964>
- ^x <https://www.euronews.com/2020/07/30/qanon-theories-are-merging-with-european-conspiracies-report>
- ^{xi} <https://www.groene.nl/artikel/de-elfen-tegen-de-trollen>
- ^{xii} <https://www.rathenau.nl/nl/digitale-samenleving/digitalisering-van-het-nieuws/desinformatie-zo-werken-bots-nederland>
- ^{xiii} https://secure.avaaz.org/campaign/en/facebook_coronavirus_misinformation/
- ^{xiv} <https://eu.boell.org/en/2020/05/06/disinfo-reaches-epidemic-proportions-and-needs-serious-eu-response>
- ^{xv} <https://euvsdisinfo.eu/about/>
- ^{xvi} https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/area/foreign-affairs_en
- ^{xvii} <https://euvsdisinfo.eu/figure-of-the-week-1-11-billion-euros/>
- ^{xviii} <https://www.groene.nl/artikel/nepnieuws-uit-sint-petersburg>
- ^{xix} <https://nos.nl/artikel/2344875-zeker-vijftig-accounts-verspreidden-nepnieuws-over-corona-in-nederland.html>
- ^{xx} <https://www.nu.nl/weekend/5523026/zo-wordt-nepnieuws-ingezet-bij-zwartepietendiscussie.html>
- ^{xxi} <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/04/19/nana-denkt-dat-de-overheid-ons-uitdunt-met-5g-tijdens-corona-a3997217>
- ^{xxii} <https://www.apparata.nl/nieuws/5g-zendmasten-nederland-brand-36809#:~:text=Tot%20dusver%20zijn%20er%20volgens,een%20snelweg%20vlam%20hebben%20gevat.>
- ^{xxiii} <http://informationr.net/ir/18-1/paper573.html#X3Lf52gzY2z>
- ^{xxiv} <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/desinformatie-nepnieuws>
- ^{xxv} https://eeas.europa.eu/topics/countering-disinformation_en
- ^{xxvi} https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/factsheet_disinfo_elex_140619_final.pdf
- ^{xxvii} <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/desinformatie-nepnieuws/aanpak-desinformatie-en-nepnieuws>
- ^{xxviii} <https://www.militairespectator.nl/thema/operaties/artikel/mind-war>
- ^{xxix} <https://nos.nl/artikel/2330187-waarom-worden-door-heel-nederland-zendmasten-in-brand-gestoken.html>
- ^{xxx} <https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/practice/awareness/detail?articleId=5398982#:~:text=De%20epfakes%20are%20computer%20created%20artificial,action%20that%20never%20actually%20happened.&text=De%20epfakes%20are%20fake%20videos%20created,machine%20learning%20and%20face%20swapping>
- ^{xxxi} https://ec.europa.eu/netherlands/news/eu-voert-de-strijd-op-tegen-fakenews_nl
- ^{xxxii} <https://noticeandtakedowncode.nl/>
- ^{xxxiii} <https://www.mijnonlineidentiteit.nl/notice-and-takedown-procedure>
- ^{xxxiv} <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0790#017.001>
- ^{xxxv} <https://www.nu.nl/nuij/5204540/nuij-huisregels.html>
- ^{xxxvi} https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2020Z13820&did=2020D29348
- ^{xxxvii} <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2020Z08631&did=2020D18454>
- ^{xxxviii} <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/07/24/online-politieke-advertenties-zo-houden-we-het-democratisch-a4006901>

8 COLOFON

Dank aan:

5.1.2.e

De bijdragen van TechTegenCorona leden zijn gebundeld door o.a.:

5.1.2.e

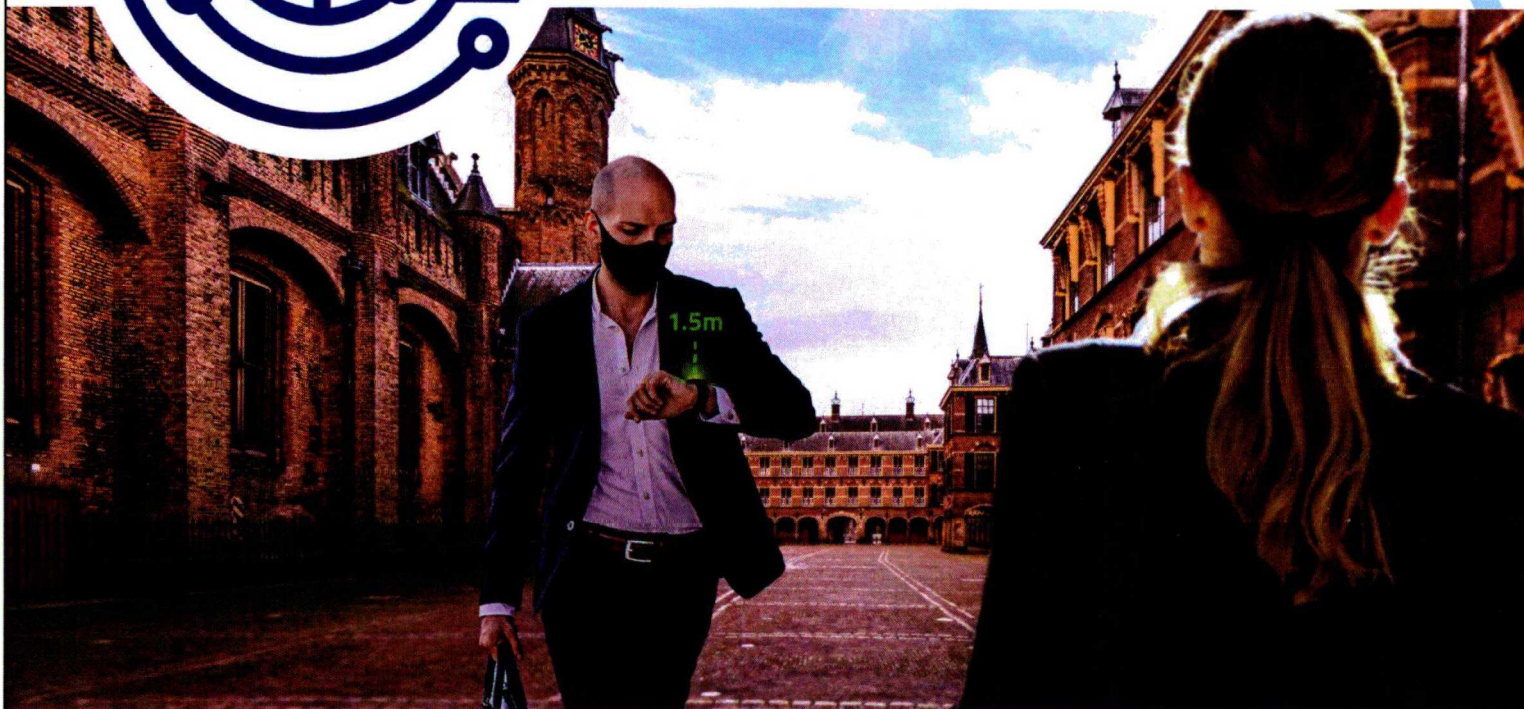
[TechTegenCorona.nl](https://www.techtegencorona.nl)

De documenten van TechTegenCorona zijn vrij van copyright, zie ook het Open Source documenten met adviezen over de 1.5 samenleving. Wil jij ook -op basis van vrijwilligheid- bijdragen aan het oplossen van hedendaagse dilemma's? En ben je bereid de Code of Conduct te ondertekenen m.b.t. Good Governance and Digital Do -No-Harm? Sluit je aan bij [TechTegenCorona.nl](https://www.techtegencorona.nl)

TECH TEGEN CORONA

Sinds het begin van de COVID-19 crisis in maart hebben tech-bedrijven de handen ineengeslagen en besloten de overheid en de zorg te helpen. Inmiddels is TechTegenCorona uitgegroeid tot een samenwerkingsverband met een gecombineerde inzet van meer dan 300 techbedrijven en 2000 tech experts, de ministeries van Justitie & Veiligheid, Binnenlandse Zaken & Koninkrijksrelaties, Defensie, de Nationale Politie, de Koninklijke Marechaussee, VNG, academici, studenten en andere trailblazers.

TechTegenCorona is lid van de Rijks Innovatie Community.

"Als groot, actief en hands-on netwerk bezit TechTegenCorona ontzettend veel kennis en kunde op het gebied van data en tech. Het is bijzonder hoe dit platform oplossingen biedt voor overheidsdilemma's. Het dient als een waardevolle brug tussen de overheid en het bedrijfsleven."

**Mark Wiebes, interim Hoofd
Innovatie Nationale Politie**

Zie ook:

rijksinnovatiecommunity.nl/actueel

Waarom?

Door COVID-19 zijn er nieuwe dilemma's ontstaan die met gezamenlijke brainpower worden opgelost. Bijvoorbeeld: politieagenten kunnen niet meer met z'n tweeën in 1 auto surveilleren. Tech, data en Virtual Reality kunnen misschien onderdeel zijn van de toekomstige oplossing. Ook hebben zorginstellingen, ziekenhuizen en veiligheidsregio's vaak behoefte aan extra hulp met tech en data.

"De bedrijven en academici binnen TechTegenCorona doen ontzettend goed werk. Er zijn ontzettend veel doeners. Om toekomstig Nederland in te richten heeft de overheid baat bij dit netwerk."

Chris van Dam, Lid Tweede Kamer, CDA

Wat?

De leden van TechTegenCorona komen elke week kort online bijeen; elke keer wordt een nieuw dilemma besproken - en zo mogelijk opgelost. Wij staan voor de Chatham House Rules. Bij complexe problematieken wordt een werkgroep gevormd, bijvoorbeeld voor een Regionaal Dashboard of steun aan mensen met een beperking.

Code of Conduct

TechTegenCorona staat voor integriteit & onderling vertrouwen. Deze waarden zijn vastgesteld in een Code of Conduct.

Resultaten

Temidden van COVID-19 spelen data en tech een belangrijke rol. TechTegenCorona ondersteunt de overheid met praktische hulp en concrete adviezen:

- In mei publiceerde TechTegenCorona één van de eerste overzichten met tips & tricks voor de anderhalve meter samenleving. Hier hebben nationale en lokale overheden gebruik van gemaakt. Het Open Source document is inmiddels aangevuld met adviezen over aerosols & ventilatie - en wordt continu geactualiseerd.
- Advies over desinformatie: het tegengaan/ voorkomen van desinformatie tijdens de verkiezingen in maart 2021 en omtrent COVID-19.
- Advies over afschaling/opschaling van Covid-19 maatregelen.
- Praktische steun aan zorginstellingen - van online beveiliging tot management advies bij complexe trajecten.
- Bijeenkomsten met Tweede Kamerleden, met gemeenten, de politie, marechaussee, ministeries & veel meer.

"TechTegenCorona is een uniek platform waar bedrijven goed met elkaar omgaan; er ontstaat een synergie. Deze samenwerking leidt tot concrete resultaten."

Jacques Zimmerman, PublicSonar

CORONAVIRUS

Wie?

Koninklijke Marechaussee

Ministerie van Justitie en Veiligheid

Ministerie van Binnenlandse Zaken
Koninkrijksrelaties

Ministerie van Defensie

"TechTegenCorona is hét
voorbeeld van innovatie."

Jan Middendorp, Lid
Tweede Kamer, VVD

Sluit je
aan!

klik hier

Op initiatief van:

Folder powered by Conclusion

Contact

TechTegenCorona
p/a Public Matters
Bezuidenhoutseweg 101
2594 AC Den Haag

E info@techtengencorona.nl
W www.techtengencorona.nl
T [TechTegenCorona](https://www.facebook.com/TechTegenCorona)
in [TechTegenCorona](https://www.linkedin.com/company/TechTegenCorona)

5120

Van: 5120 - BD/KA <5120@nctv.minjenv.nl>
Verzonden: vrijdag 2 oktober 2020 16:46
Aan: 5120
Onderwerp: info over MID in 2019
Bijlagen: 20191007 Voortgangsrapportage DID (003)_definitief.docx; 20200128 vragenlijst monitor informatiedomein.docx

Hi 5120

N.a.v. de evaluatie van het MID-Covid afgelopen week stuur ik je hierbij nog even documenten van het DID (later MID) in 2019, zodat jij ook weet wat hier destijds voor in gang is gezet en waar sommige van mijn opmerkingen woensdag vandaan kwamen (bijv. dat naar mijn idee destijds dezelfde dingen speelden; wie zijn precies de deelnemers van het MID, participatie en levering informatie door alle partijen, capaciteit, etc.). Lijkt me voor jou ook handig om van op de hoogte te zijn, mocht het nog ter sprake komen in de gesprekken met de andere departementen:

- Vanuit het DO was in 2019 een analyse gewenst over desinformatie (zie bijlage met voortgangsrapportage DID). Hiertoe is een pilot gestart om te komen tot een monitor informatiedomein over 2019. De eerste stap was het schrijven van een algemeen inleidende analyse op desinfo, die hebben wij zomer 2019 vanuit KA geschreven.
- Vervolgens zou gewerkt worden aan het 'slotproduct', bestaande uit een rijksbreed beeld van desinformatie op basis van bijdragen van alle betrokken departementen. Hiertoe heb ik samen met 5120 en 5120 gewerkt aan vragenlijsten die zijn uitgezet bij newsrooms en beleidsdepartementen van alle ministeries (zie bijlage). Input is ontvangen van 5 van de 7 ministeries, waarvan m.n. 3 vragenlijsten vanwege het onderwerp uitgebreid zijn beantwoord.
- De verdere uitwerking van de monitor is blijven steken bij de vraag wie de eindredactie op zich zou nemen en tijdens de coronacrisis is het verder stil blijven liggen. Twee departementen (EZK en BZ) hebben later nog geïnformeerd wat er nu uiteindelijk met het product is gebeurd, en wat er van de uiteindelijke analyse is geworden (volgens mij is daar steeds op geantwoord dat het nog in proces was).

Mocht je er nog vragen over hebben dan weet je me te vinden.

Groet, 5120

Concept Vragenlijst ten behoeve van de monitor informatiedomein (versie 9 januari 2020)

Doel van de monitor

Voor het interdepartementale directeurenoverleg desinformatie willen we graag een eerste inzicht verkrijgen in de verspreiding van desinformatie in Nederland (of gericht tegen Nederlandse belangen) en de mogelijke effecten ervan. Deze informatie en de kennis van welke onderwerpen met name vatbaar lijken te zijn voor desinformatie, kan input geven voor rijksbrede aanpak en bewustzijn over het fenomeen desinformatie. Wij willen dan ook onderzoeken in hoeverre er in 2019 informatie – en mogelijk desinformatie – is verspreid over beleidsonderwerpen van de verschillende betrokken departementen en welke mogelijke effecten deze verspreiding heeft gehad.

De gerelateerde vragen gaan achtereenvolgens in op de wijze van verspreiding van de berichten, het online bereik van de berichten en het mogelijke effect van de berichten. Het eerste onderdeel van deze vragenlijst (dat zich richt op de wijze van verspreiding en het bereik) is bedoeld voor de *newsrooms* van de betreffende departementen. Aan beleidsmedewerkers wordt gevraagd om mee te denken over de duiding en het waarheidsgehalte/misleidende karakter van de berichten. Het tweede deel van de vragenlijst (dat zich richt op het mogelijke effect van de berichten) is bedoeld voor de betrokken beleidsmedewerkers en analisten van de departementen.

Onder desinformatie wordt door BZK in de kamerbrief van 3 oktober 2019 verstaan: “het doelbewust, veelal heimelijk, verspreiden van misleidende informatie, met het doel om schade toe te brengen aan het publieke debat, democratische processen, de open economie of nationale veiligheid”. Aangezien het moeilijk vast te stellen is of berichten al dan niet heimelijk verspreid worden of met het doel om schade te berokkenen, zullen de vragen in deze vragenlijst zich in eerste instantie richten op het gehele informatiebeeld rondom de onderstaande onderwerpen.

Op de betrokken departementen zijn door beleidsmedewerkers onderwerpen aangedragen die in 2019 het meest vatbaar lijken te zijn geweest voor de verspreiding van desinformatie:

- Vaccinatiezorg (VWS),
- Straling van 5G antennes (EZK)
- Papoea (BZ)
- MH17 (JenV)
- NAVO-missie in Litouwen (DEF)
- Zwarte piet (OCW)
- Verkiezingen (BZK)

Graag willen wij u vragen om met betrekking tot het bovengenoemde onderwerp van uw departement, de volgende vragen in te vullen met betrekking tot 2019, voor zover de AVG-verordening dat toestaat.

Deel 1. Verspreiding en bereik van de berichten (in te vullen door *newsrooms*)

De wijze van verspreiding van de berichten

1. Welke berichten en argumenten werden in 2019 geschreven over het betreffende onderwerp en kunt u een aantal relevante voorbeelden noemen?

(Indien beantwoording van deze vraag te uitvoerig is, dan een samenvatting van de discussie op het betreffende onderwerp geven. Daarnaast ook aangeven of er in 2019 nieuwsberichten zijn verschenen die ingaan op het gegeven dat er desinformatie is verspreid over het betreffende onderwerp. Graag referenties en een representatieve lijst van de berichten opnemen.)

2. Voor zover als mogelijk is in te schatten: Om hoeveel berichten gaat het ongeveer?

3. Via welke specifieke online of traditionele media zijn in 2019 over het betreffende onderwerp berichten verspreid?

(Graag de namen noemen van de specifieke online/traditionele media. Onder traditionele mediakanalen worden TV, radio en kranten beschouwd, en hun gerelateerde websites. Onder online mediakanalen worden nieuwe partijen zoals blogs, fora en messageboards (bijv. Reddit en diverse subreddits) en online sociale mediaplatformen (zoals Facebook, Twitter, Instagram, Snapchat en Youtube) beschouwd. Een belangrijk verschil met traditionele media is dat deze nieuwe partijen niet zelf de producent van nieuwsberichten zijn).

4. Welke (mogelijk) onjuiste of misleidende argumenten werden in de berichten opgevoerd?

(Deze vraag graag in samenspraak met de beleidsmedewerker beantwoorden. Geef in de toelichting ook aan op basis waarvan het waarheidsgehalte beoordeeld is, of waarover u twijfelt bij het beantwoorden van deze vraag)

5. Via welke sociale mediakanalen zijn deze (mogelijk onjuiste) berichten verspreid?

6. Voor zover als mogelijk te beantwoorden: is de oorspronkelijke bron van het bericht herleidbaar of bekend?

7. Is het mogelijk om groepen en pagina's te identificeren die deze berichten delen of volgen, en zo ja, wat zijn deze voornaamste groepen/pagina's?
(Specificeer in het antwoord op welk sociale mediaplatform het antwoord betrekking heeft)

8. Wordt er in de berichten verwezen naar externe referenties en experts, en zo ja, welke?

Het online bereik van de berichten

Onderstaande vragen graag, voor zover als mogelijk en indien van toepassing, zowel voor de sociale media als traditionele mediakanalen beantwoorden. Daarnaast graag per antwoord specificeren op welk medium het antwoord betrekking heeft.

9. Hoe vaak zijn de berichten online bekeken?

10. Hoe vaak zijn de berichten 'geliket'?

11. Hoe vaak zijn de berichten gedeeld of 'geretweet'?

12. Wat is het sentiment in reacties op de berichten?

(Graag een toelichting van het sentiment en voorbeelden ervan opnemen)

13. Zijn de berichten alleen in specifieke groepen gedeeld of juist wijder verspreid?

(Geef in het antwoord voorbeelden van deze groepen of wijdere verspreiding)

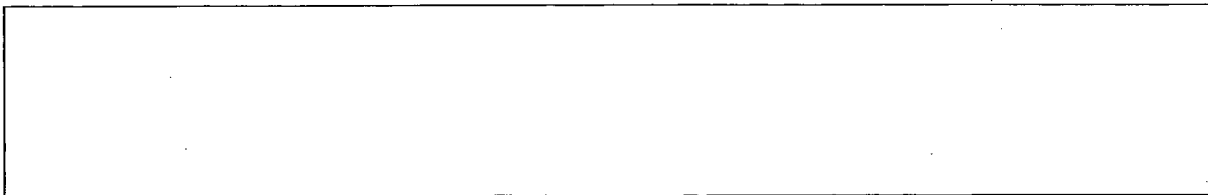
Afsluiting

14. Tegen welke beperkingen liep je aan bij het invullen van deze vragenlijst?

(Graag een toelichting geven, bijv. welke fora of sociale media platformen niet konden worden geïncludeerd of andere belemmeringen. Door middel van de beperkingen kunnen wij beter de resultaten interpreteren.)

Departementaal vertrouwelijk

Deel 2: Het mogelijke effect van de berichten (in te vullen door beleidsmedewerkers en analisten)

1. Welke maatschappelijke discussie vond er plaats over dit onderwerp in 2019?
(Geef in deze beschrijving ook aan in hoeverre in deze maatschappelijke discussie een verschuiving te zien was in vergelijking met het eerdere discours over dit onderwerp)

2. In hoeverre waren er in 2019 specifieke handelingen en acties van burgers met betrekking tot dit thema?

(Denk hierbij bijvoorbeeld aan protesten, petities, boycotts, oprichten belangengroepen, etc. Geef indien mogelijk ook de periode aan waarin deze handelingen en acties plaatsvonden en of er een verschuiving te zien was in vergelijking met eerdere acties en handelingen van burgers m.b.t. dit thema)

3. In hoeverre waren er in 2019 specifieke handelingen en acties vanuit de politiek met betrekking tot dit thema?

(Denk hierbij bijvoorbeeld aan Kamervragen, debatten in de Tweede Kamer of op lokaal niveau, etc. Geef indien mogelijk ook de periode aan waarin deze handelingen en acties plaatsvonden en of er een verschuiving te zien was in vergelijking met eerdere acties en handelingen vanuit de politiek m.b.t. dit thema)

4. In hoeverre waren er in 2019 specifieke handelingen en acties vanuit het betreffende departement op desinformatie?

(Denk hierbij aan strategische communicatie, reacties op foutieve berichtgeving via Twitterprofiel van de minister, etc. Geef indien mogelijk ook aan of de handelingen/acties het beoogde effect hadden of niet.)

5.12e

Van: 5.12e - BD/KA <5.12e@nctv.minjenv.nl>
Verzonden: woensdag 28 oktober 2020 18:37
Aan: 5.12e
CC: 5.12e
Onderwerp: FW: MID
Bijlagen: info over MID in 2019

Opvolgingsvlag: Flag for follow up
Vlagstatus: Voltooid

Hi 5.12e

Ik zag dat 5.12e een afwezigheidsmelding heeft dat ze ziek is, hopelijk geen corona..
 Kun jij misschien reageren op mailtje van 5.12e (RVO) mbt MID informatiedomein 2019, als jij daar de stand van zaken over weet tenminste? Bijgaand de mail die ik recent nog aan 5.12e had gestuurd hierover, n.a.v. de MID covid evaluatie.

Groet, 5.12e

Van: 5.12e - BD/KA
Verzonden: woensdag 28 oktober 2020 18:31
Aan: 5.12e
CC: 5.12e
Onderwerp: RE: MID

Hoi 5.12e

Dank voor je mail. Het gesprek over de redactie van de monitor over 2019 en wie het verder zou trekken is in eerste instantie stil komen te liggen door corona. Vervolgens is besloten dat BZK de MID zal coördineren (incl. de monitor over 2019).

5.12e zou jij daarom kunnen reageren op 5.12e vraag? Heb het zelf natuurlijk ook al even bij je aangestipt laatst tijdens de MID Covid evaluatie, maar ben ook benieuwd of dit nog verder is besproken?

Groeten, 5.12e

Van: 5.12e <5.12e@rvo.nl>
Verzonden: woensdag 28 oktober 2020 10:36
Aan: 5.12e - BD/KA <5.12e@nctv.minjenv.nl>
CC: 5.12e <5.12e@rijksoverheid.nl>
Onderwerp: RE: MID

Hoi 5.12e

Ik ben nog steeds erg benieuwd wat er is gebeurd met de vragenlijst die ik een aantal maanden geleden (februari) heb ingevuld voor de monitor (pilot Monitor Informatiedomein over 2019). Ik heb toen vragen beantwoord over 5G en straling. Is hier nog een vervolg aan gegeven?

Groet, 5.12e

Van: 5.12.e - BD/KA <5.12.e@nctv.minjenv.nl>

Verzonden: dinsdag 30 juni 2020 17:33

Aan: 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>; 5.12.e <5.12.e@rvo.nl>

CC: 5.12.e <5.12.e@rijksoverheid.nl>; 5.12.e - BD/PSD 5.12.e@nctv.minjenv.nl>

Onderwerp: RE: MID

Dag 5.12.e en 5.12.e

Bij mijn weten zijn daar geen andere afspraken over gemaakt sinds het begin van de coronacrisis; de vragenlijsten zijn destijds verzameld voor de pilot Monitor Informatiedomein over 2019. Net na de uitbraak van de crisis zou besproken worden hoe het verdere proces en het penvoerderschap ingevuld zou worden om tot het eindproduct te komen. Vanwege de coronacrisis is dat gesprek steeds uitgesteld en als het goed is vindt dat nu volgende week plaats.

Voor wat betreft jouw vraag over de netwerkanalyse 5.12.e; bedoel je dat 5.12.e destijds vertelde over het internationale platform waar wij mogelijk toegang tot zouden kunnen krijgen? De laatste keer dat ik 5.12.e daarover sprak waren zij nog intern bezig met het privacyprotocol rond krijgen, maar hoe dat er nu mee staat weet ik niet. 5.12.e / 5.12.e is dat nog een keer aan bod gekomen in de interdepartementale werkgroep?

Groet, 5.12.e

Van: 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>

Verzonden: maandag 29 juni 2020 10:22

Aan: 5.12.e <5.12.e@rvo.nl>

CC: 5.12.e - BD/KA <5.12.e@nctv.minjenv.nl>; 5.12.e <5.12.e@rijksoverheid.nl>

Onderwerp: RE: MID

Beste 5.12.e

Ik ben sinds het begin van de coronacrisis niet meer bij de bijeenkomsten over de monitor geweest.

5.12.e / 5.12.e wat is afgesproken over de vragenlijsten die eerder zijn verzameld?

Groet,

5.12.e

Van: 5.12.e <5.12.e@rvo.nl>

Verzonden: vrijdag 26 juni 2020 13:32

Aan: 5.12.e <5.12.e@minbzk.nl>

CC: 5.12.e - BD/KA <5.12.e@nctv.minjenv.nl>

Onderwerp: MID

Beste 5.12.e

Wij ontvangen nu wekelijks van 5.12.e een interessante monitor over desinformatie. Heel fijn! Maar wat is nu verder het plan? Wat is er gebeurd met de vragenlijst die wij hebben ingevuld over 5G en straling? Tijdens een bijeenkomst hebben wij het ook gehad over de avg en netwerkanalyses. Volgens mij zou 5.12.e van Buitenlandse Zaken hier achter aan gaan. Is daar al iets over bekend? Of is dit allemaal al gedeeld en heb ik dit gemist?

Bedankt.

Met vriendelijke groet,

512e

Media-analist

Team Omgevingskennis
Directie Klant, Advies & Informatie

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
Prinses Beatrixlaan 2 | 2595 AL | Den Haag
Postbus 93144 | 2509 AC | Den Haag

M16-12
512e@rvo.nl
<http://www.rvo.nl>
Niet aanwezig op donderdag

Verzoeken voor media analyses graag sturen naar: 512e@rvo.nl

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) stimuleert Duurzaam, Agrarisch, Innovatief en Internationaal ondernemen.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.

De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.

The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

Ministerie van Justitie en Veiligheid

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Ministry of Justice and Security

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) stimuleert Duurzaam, Agrarisch, Innovatief en Internationaal ondernemen.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.

De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.

The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

Ministerie van Justitie en Veiligheid

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Ministry of Justice and Security

5.12.e

Van: 5.12.e
Verzonden: dinsdag 13 oktober 2020 18:07
Aan: 5.12.e; 5.12.e; 5.12.e - BD/PSD'; 5.12.e;
 5.12.e - BD/DRC/CV'; 5.12.e - BD/PSD'; 5.12.e;
 5.12.e; 5.12.e; 5.12.e @mindef.nl; 5.12.e; 5.12.e @mindef.nl;
 5.12.e BD/PSD'; 5.12.e; 5.12.e; 5.12.e; 5.12.e;
 5.12.e; 5.12.e; 5.12.e BD/PSD'; 5.12.e; 5.12.e;
CC: 5.12.e; 5.12.e; 5.12.e; 5.12.i
Onderwerp: Agenda IWG 15-10
Bijlagen: kennisupdate 8 oktober 2020.docx; 5.12.a
 5.12.a; Vragen aan ontvangers van het MID.docx; Agenda interdepartement overleg
 desinformatie 15-10-2020.docx

Dag allen,

Hierbij de stukken voor de IWG van komende donderdag. Gezien de agendapunten zullen we vergaderen via Webex. Het agendaverzoek zal hier nog op worden aangepast.

Met dank aan 5.12.e bijgevoegd ook een nieuwe kennisupdate!

M.b.t. het agendapunt over Clingendael graag nog het verzoek aan **NCTV, DEF en BZ** om uit te zoeken welke onderzoekstrajecten er lopen op dit onderwerp en waar dit onderzoeksdeel evt. in zou kunnen passen.

Verder een reminder dat ik graag **morgen** om **14.00 uur** de ingevulde vragenlijst ontvang over het MID. Het gaat hier dus specifiek over de vragenlijst vanuit **afnemers** perspectief. (Zie nogmaals bijgevoegde vragenlijst).

Hartelijke groet,

5.12.e

Van: 5.12.e
Verzonden: vrijdag 9 oktober 2020 17:58
Aan: 5.12.e; 5.12.e; 5.12.e - BD/PSD'; 5.12.e; 5.12.e;
 5.12.e BD/DRC/CV'; 5.12.e - BD/PSD'; 5.12.e; 5.12.e;
 5.12.e @mindef.nl; 5.12.e; 5.12.e @mindef.nl; 5.12.e - BD/PSD'; 5.12.e;
 5.12.e; 5.12.e; 5.12.e; 5.12.e; 5.12.e; 5.12.e - BD/PSD';
 5.12.e;
CC: 5.12.e; 5.12.e; 5.12.e
Onderwerp: RE: Agenda IWG desinformatie 24-9

Dag allen,

We zijn bezig met een evaluatie van het MID, welke we ook graag agenderen voor de IWG van donderdag. Voor deze evaluatie hebben we bijgevoegde vragenlijst opgesteld. Aan jullie het verzoek om **woensdag 14 oktober** om uiterlijk **14.00 uur** bij mij een reactie aan te leveren.

De evaluatie wordt opgedeeld in een terug- en vooruitblik. Daarnaast worden zowel ontvangers als stellers van het stuk bevraagd om een zo compleet mogelijk beeld te kunnen schetsen.

Alvast dank voor jullie medewerking!

Hartelijke groet en fijn weekend,

5.12.e

5.1.2.e

Van: 5.1.2.e
Verzonden: dinsdag 6 oktober 2020 09:55
Aan: 5.1.2.e; 5.1.2.e; 5.1.2.e @mindef.nl; 5.1.2.e @mindef.nl; 5.1.2.e
- BD/PSD; 5.1.2.e BD/PSD; 5.1.2.e - BD/PSD; 5.1.2.e
CC: 5.1.2.e; 5.1.2.e
Onderwerp: Bijeenkomst a.s. donderdag
Bijlagen: Artikel NRC Hoe Russische desinformatie hier in een gratis krant belandt.docx

Dag allen,

Via deze weg nodig ik jullie graag uit voor een **fysieke** bijeenkomst aanstaande donderdag om 09.30. Aanleiding om samen te komen is het NRC artikel welke is bijgevoegd. Vanuit Zoetermeer zal een analist aanschuiven. Aansluitend bespreken we graag met jullie hoe en of we opvolging kunnen geven aan deze actualiteit, maar ook aan bijvoorbeeld het rapport van EU disinfo lab.

@ 5.1.2.e kan jij kijken of er eventueel een gescreende collega aan kan schuiven?

Ik zal jullie los nog even het agenda verzoek ook doorsturen, verneem graag wie hierbij aanwezig is.

Hartelijke groet,

5.1.2.e

5.12e

Van: 5.12e
Verzonden: donderdag 15 oktober 2020 14:47
Aan: 5.12e; 5.12e; 5.12e @nctv.minjenv.nl; 5.12e; 5.12e;
5.12e; 5.12e @mindef.nl; 5.12e; 5.12e;
BD/KA; 5.12e BD/PSD; 5.12e @minezk.nl; 5.12e @rvo.nl;
5.12e @rvo.nl; 5.12e; 5.12e; 5.12e;
5.12e @minjenv.nl; 5.12e 5.12e; 5.12e;
5.12e @mindef.nl; 5.12e; 5.12e @mindef.nl; 5.12e;
CC: 5.12e; 5.12e BD/PSD; 5.12e;
5.12e @minezk.nl; 5.12e; 5.12e; 5.12e @nctv.minjenv.nl; 5.12e
Onderwerp: Concept MID 16/10
Bijlagen: MID 16-10-2020.docx

Beste allen,

Bijgevoegd treffen jullie de concept MID aan m.b.t. de afgelopen twee weken.
Graag ontvang ik jullie reactie en/of input voor morgen 14.00 uur.

Dank!

Hartelijke groet,

5.12e

.....
Afdeling Democratie
Directie Democratie en Bestuur
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Turfmarkt 147 | 2511 DP | Den Haag
Postbus 20011 | 2500 EA | Den Haag
.....

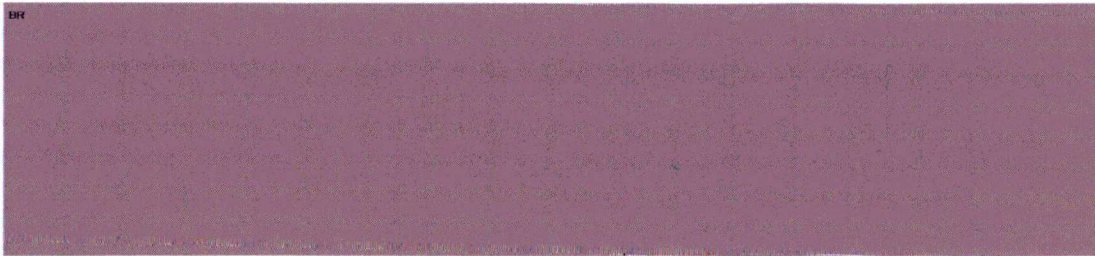
E 5.12e @minbzk.nl
M 5.12e
.....

Kennisupdate desinformatie. Periode: 14 september– 9 oktober 2020

Samenvatting / Duiding

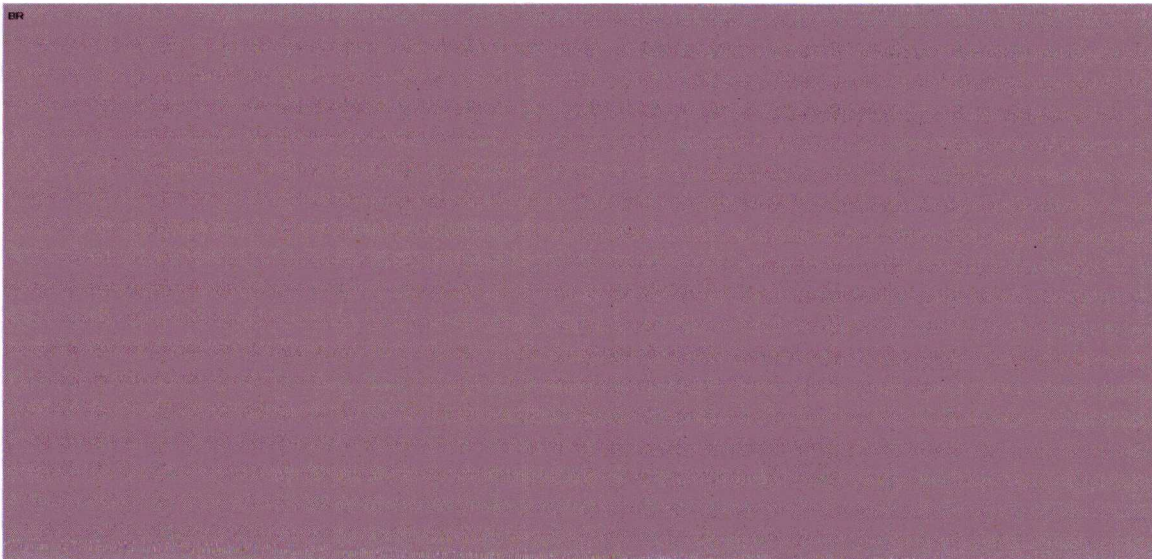
-
-
-

Kennis

Mail-in Voter Fraud: Anatomy of a Disinformation Campaign

Bron: [Berkman Klein Center for Internet & Society at Harvard University](#) d.d. 2 oktober 2020

Coronavirus misinformation: quantifying sources and themes in the COVID-19 'infodemic'

Bron: [The Cornell Alliance for Science, Cornell University](#) d.d. 1 oktober 2020

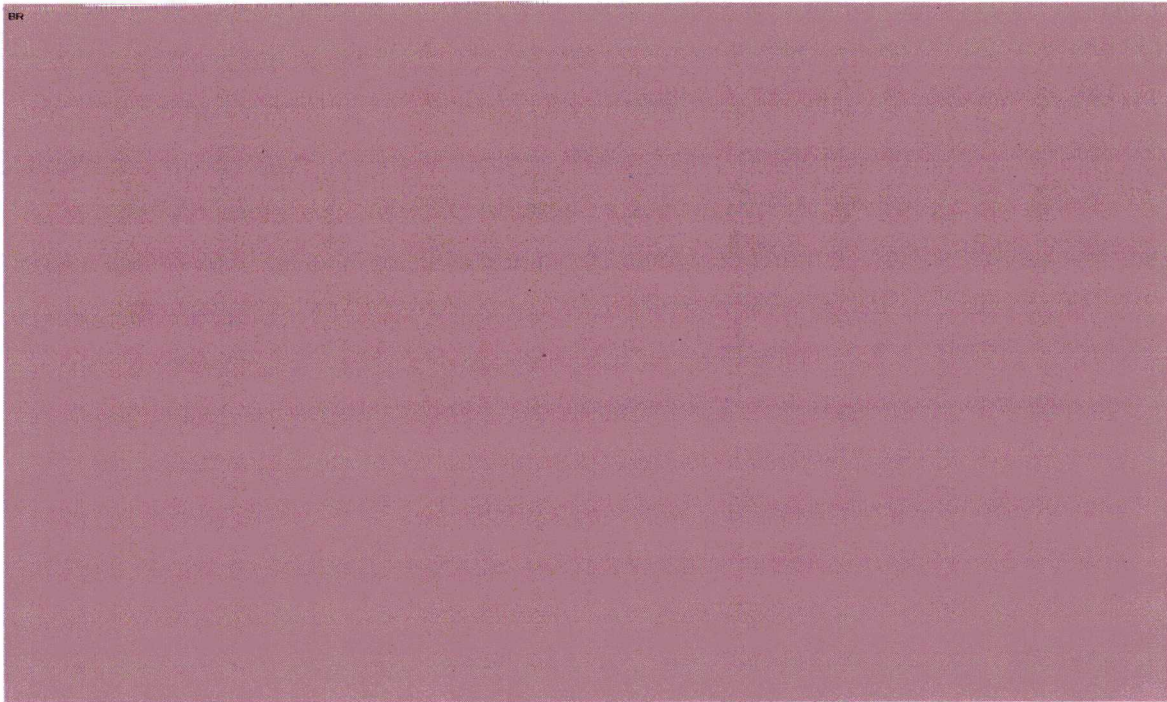
De WHO heeft verklaard dat een parallelle 'infodemic' van mis/desinformatie de pogingen om de coronacrisis tegen te gaan heeft ondermijnd. Cornell University heeft onderzocht welke mis/desinformatie-onderwerpen het meest zijn voorgekomen in traditionele en online media in de begin van de pandemie (van 1 januari tot 26 mei 2020).

- De resultaten zijn gebaseerd op 38 miljoen artikelen gepubliceerd in Engelstalige media wereldwijd.
- Een van de belangrijkste resultaten is dat vermeldingen van President Trump binnen dezelfde context als mis/desinformatie-onderwerpen 37% vormen van het totale "mis/desinformatie verkeer"; veel meer dan welk ander onderwerp ook. Daarmee concludeert het onderzoek dat Donald Trump mogelijk de grootste aanjager was van de Covid-19 "infodemic".
- Daar staat tegenover dat slechts 16% van alle vermeldingen van 'mis/desinformatie' in de media expliciet bedoeld waren als fact-checking. Daarmee kan worden geconcludeerd dat een substantiële hoeveelheid van de mis/desinformatie de mediaconsument bereikt zonder betwist te worden of voorzien te zijn van feitelijk accurate informatie.
- De onderzoekers kwalificeren de bevindingen als zorgelijk, aangezien mensen die misleid worden door ongegronde beweringen over het virus, minder vatbaar zijn voor officiële aanwijzingen.

"Anything that Causes Chaos": The Organizational Behavior of Russia Today (RT)

Bron: [Journal of Communication, Volume 70, Issue 5](#) d.d. 28 september 2020

The weaponization of web archives: Data craft and COVID-19 publics

Bron: [Harvard Kennedy School](#) d.d. 28 september 2020

Onderzoek van de Harvard Kennedy School heeft aangetoond dat een ongekeerde hoeveelheid desinformatie die verband houdt met het coronavirus heeft geleid tot het verschijnen van desinformatie-technieken die gebruik maken van webarchieven om het modereren van inhoud op sociale mediaplatforms te omzeilen. Belangrijkste conclusies:

- Internetarchieven zoals de Wayback Machine worden als wapen gebruikt om bestaande mis/desinformatie op Facebook en Twitter verder te verspreiden en te behouden.
- Gearchiveerde URL's van mis/desinformatie bronnen lijken moeilijker detecteerbaar te zijn voor automatische contentmoderatie en daarom blijven deze bronnen langer circuleren en verspreiden ze makkelijker over het platform.

COVID-RELATED MISINFORMATION ON YOUTUBE: The Spread of Misinformation Videos on Social Media and the Effectiveness of Platform Policies

Bron: [Oxford Internet Institute & University of Oxford](#) d.d. 21 september 2020

Oxford Internet Institute, onderdeel van de Universiteit van Oxford, heeft resultaten gepubliceerd in een onderzoek naar de verspreiding van Covid-gerelateerde mis/desinformatie in video's op sociale media en de effectiviteit van beleid van de platformen op dit punt. Belangrijkste conclusies zijn:

- Covid-gerelateerde video's met mis/desinformatie vinden het publiek niet via Youtube zelf maar vooral via het delen op Facebook.
- Facebook plaatste slechts bij 1% van deze video's waarschuwingslabel voor foutieve informatie.
- Video's met mis/desinformatie werden bijna 20 miljoen keer gedeeld op sociale media, wat meer is dan het totaal aan gedeelde berichten van de vijf grootste Engelstalige nieuwsbronnen op Youtube samen (CNN, ABC News, BBC, Fox News en Al Jazeera).
- Youtube deed er gemiddeld 41 dagen over om video's, die foutieve informatie bevatte, te verwijderen (gebaseerd op een subset van video's waarvoor deze data beschikbaar was)

Disinformation's Societal Impact: Britain, Covid, and Beyond

Bron: [Defence Strategic Communications | Volume 8 | Autumn 2020](#) d.d. september 2020

De onderzoekers van King's College London constateren dat veel van het onderzoek naar desinformatie focust op de verspreiding van foutieve content i.t.t. onderzoek naar de sociale impact van desinformatie op zaken als vertrouwen en sociale cohesie. Beleidsmaatregelen zijn overwegend gebaseerd op aannames van impact i.p.v. daadwerkelijke impact. Dit onderzoek stelt de vraag hoe daadwerkelijke impact van desinformatie beter aangetoond kan worden en hoe beleidsmakers daarmee adequater kunnen reageren op dreigingen. Het onderzoek maakt gebruik van voorbeelden uit Groot-Brittannië tussen de "Brexit" campagne van 2016 en de parlementaire verkiezingen van 2019, inclusief enkele initiële bevindingen uit de eerste maanden van de COVID-19 crisis.

- De impact van desinformatie kan productiever worden onderzocht, als meer onderzoek gebruik maakt van een hybride media aanpak: verder gaan dan alleen sociale media en ook traditionele en offline media meenemen in het onderzoek. De in het onderzoek gegeven voorbeelden laten zien dat beleid tegen desinformatie dat gefocust is op sociale media, foutieve content en externe actoren een kleinere impact heeft, aangezien een groter deel van de misleidende content wordt verspreid in traditionele media door binnenlandse, politieke actoren
- Onderzoek naar desinformatie dient ook te kijken naar bredere sociale impact. Impact op vertrouwen en sociale cohesie moeten worden onderzocht i.p.v. aangenomen. Daarbij zit het gevaar in het gebruik van te simplistische ideeën over desinformatie; zoals een ziektekiem die door inenting moet worden tegengegaan. Desinformatie kent niet één aanleiding of één oplossing; het onderzoek ernaar zouden dat dan ook moeten weerspiegelen.
- Als desinformatie overtuigt door een resoneren met bestaande ideeën, is het overtuigen niet alleen afhankelijk van de content en het medium, maar ook van de overtuiging en kennis die het publiek op dat moment al heeft. Daarmee is het hanteren van 'issue- or event-specific approach' van belang om de impact van desinformatie te begrijpen. Daarbij is in het algemeen nuttig om de hoeveelheid desinformatie terug te brengen en online platformen & politieke advertenties te reguleren.

Onderzoek coronasamenzweringen: 'Wij zijn het nieuwe nieuws'

Bron: [De Groene Amsterdammer](#) d.d. 14 september 2020

De Groene Amsterdammer heeft samen met de Utrecht Data School onderzoek gedaan naar hoe coronacomplotten zich het afgelopen half jaar online verspreidden. Volgens het onderzoek begint de infodemie in Nederland op 22 januari. De Vlaamse huisarts Kris Van Kerckhoven heeft een interview gegeven aan de krant *Het Laatste Nieuws*, waarin hij een verband legt tussen 5G en het coronavirus. 'Ik heb er geen factcheck op gedaan', zegt de arts, 'maar het is mogelijk een link met de actualiteit.' Het artikel verdwijnt na een dag van de nieuwssite, omdat het volgens de hoofdredacteur niet aan de kwaliteitseisen voldoet. 5G-critici zien bevestigd dat media gecensureerd worden. In het artikel worden data-analyses en data-visualisaties getoond over de verspreiding van tweets over 5G en Corona, over Instagram-netwerken en het aanbevelingsalgoritme en het verband dat de Groene legt tussen complot-accounts en spirituele-accounts op Instagram

Technologie

Bron: [New York Times](#) d.d. 7 oktober 2020

BR

Bron: [Facebook](#) d.d. 6 oktober 2020

BR

Bron: [TechCrunch](#), [brief ICO](#) d.d. 6 oktober 2020

BR

Bron: [CNBC](#), [The Verge](#) d.d. 6 oktober 2020

BR

Bron: [Poynter](#) d.d. 5 oktober 2020

BR

Bron: [Engadget](#) d.d. 5 oktober 2020

BR

Bron: [TechCrunch](#), [The Verge](#) d.d. 2 & 4 oktober 2020

BR

Bron: [DFRLab](#) d.d. 24 september 2020

BR

Bron: [Twitter](#) d.d. 24 september 2020

BR

Nieuws

Bron: [NRC](#), [Tweet JenV](#) d.d. 6 oktober

Binnen een uur had het nepnieuws over strengere coronaregels zich verspreid

Maandag 5 oktober is er via WhatsApp een nepbericht verspreid over strengere coronamaatregelen. NRC komt met een reconstructie.

Bron: [New York Times](#) d.d. 28 september

As Europe's Coronavirus Cases Rise, So Do Voices Crying Hoax

De New York Times meldt dat de stijging van het aantal coronagevallen gepaard gaat met een groei in tegenstand en daarmee gepaard gaande mis/desinformatie.

Bron: [NRC](#) d.d. 28 september 2020

Hoe Russische desinformatie hier in een gratis krant belandt

BR

